БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген.

ШЫН

1967 ч.
ДЕКАБРЬ
2
СУББОТА
№ 283 (6919).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Н. В. Подгорныйның Финляндияга баар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный Финляндия Республиканың Президентизи Урхо Кекконенниң чалаанын ёзугаар Финляндияның хамаарышпас чоруунуң 50 чылының байырлалынга киржири-биле декабрь 4-те Хельсинкиге чеде бээр.

Эстон ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Мюрисеп, Ленинград хооркүүскомнуң даргазы А. А. Сизов, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министриниң оралакчызы С. П. Козырев, ССРЭ-ниң Финляндияда элчини А. В. Ковалев олар Н. В. Подгорныйны үдеп чоруур.

Совет-сирий чугаалажыышкыннар

Ноябрь 30-де Сирий Араб Республиканың Премьер-Министри Юсеф Зуэйн Кремльге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинге барып чораан.

Ооң дараазында ССРЭ-ниң болгаш САР-ның чазаактарының баштынналарының аразында чугаалажыышкыннар болган. Чугаалажыышкыннар чоруп турда совет-сирий найыралчы харылзааларны улам ынай хөгжүдериниң айтырыгларын көрген. Кайы-кайызынга сопуургалдыг делегейниң чугула айтырыгларының, ооң иштинде Чоокку Чөөн чүкте байдалдың, талазы-биле санал-оналдарының солчулгазы болган.

(СЭТА).

БЕШ ЧЫЛДЫ ХУУСАА БЕТИНДЕ КҮҮСЕДИР ДЭЭШ!

СЭКП Тыва обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде болгаш Облпрофэвилел чөвүлелинде

„Тыва даг-дүгү" комбинаттың, Кызылдың электри станциязының, Таңды районнуң колхозтарының болгаш совхозтарының 1968 чылдың улус ажыл-агый планын болгаш беш чылдың онаалгаларын хуусаа бетинде күүседир талазы-биле инициативазының дугайында

Даг-дүгү арыглаар «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, Кызылдың электри станциязының, Таңды районнуң колхозтарының болгаш совхозтарының коллективтериниң 1968 чылдың улус ажыл-агый планын болгаш беш чылдың онаалгаларын хуусаа бетинде күүседир талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлел чугаалажып көргеш, үстүнде айыттынган коллективтерниң ол инициативазын чүүлдүг деп көрүп турар доктаалды хүлээп алган.

1968 чылдың улус-ажыл-агый планын болгаш беш чылдың онаалгаларын хуусаа бетинде күүседир дугайында айыттынган мурнакчы коллективтернин инициативазын чугаалажып көрүп, калбаа-биле нептередирин партияның Кызыл хооркомунга, райкомнарынга, ВЛКСМ обкомунга, үлетпүр бүдүрүлгелерниң, тудуг болгаш транспорт организацияларының, колхозтарның болгаш совхозтарның партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга хүлээдип турар.

Беш чылдың онаалгаларын хуусаа бетинде күүседири, бүдүрүлгениң экономика талазы-биле ажыктын бүгү хемчеглер-биле бедидери, иштики курлавырларны эң долузу-биле ажыглаары, эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге нептередир чорукту дүргедедири, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам ынай бедидери, продукцияның бот-үнезин чиигедири дээш, көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүнүң болгаш мал ажылының продуктулуунуң үзүктел чок өзүлделиг болуру дээш социалистиг чарышты улам калбартырын республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг болгаш транспорт организацияларының, колхозтарының болгаш совхозтарының коллективтеринге ук доктаалда саналдап турар.

Оон-биле кады бүдүрүлгелер коллективтериниң, организацияларның, колхозтарның болгаш совхозтарның чедиишкиннерин пропагандалаар талазы-биле ажылды калбартып, оларның аразында социалистиг чарыштын чорудулгазын калбаа-биле чырыдып, оларның ажылынын дуржулгазын калбаа-биле көргүзүп турарын «Шын», «Тувинская правда» солуннарның редакцияларынга база Радио дамчыдылга болгаш телевидение талазы-биле комитетке дааскан.

Тыва АССР-ниң көдээзиниң бүгү ажыл-ишчилеринге Таңды районнуң көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралының киржикчилериниң

КЫЙГЫРЫЫ

Бистиң районнуң колхозтарынга болгаш совхозтарынга юбилейлиг чылды байлак дүжүт-биле, ийал ажылынга бедик көргүзүглер-биле демдеглээн. Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр алган хүлээлгелеривисти мынчаар күүсеткен бис: тараа культураларының гектар бүрүзүнден 13,4 центнер дүжүттү алган болгаш Төрээн чурттуң шыгжамырынга 58,4 муң тонна тарааны урган. Районнуң малчыннары күрүнеге сүт, эт, дүк садарының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Пландан ажыр эвээш эвес продукцияны саткан.

Ажыл-агыйларның экономиказы быжыгып, көдээниң ажыл-ишчилериниң идепкейи өзүп турар. СЭКП ТК-ның март (1965 ч.) Пленумунуң болгаш СЭКП-ниң XXIII съездизиниң соонда көдээде социал-экономиктиг амыдыралдың чаа демдектери улам көскү апарган.

Чер болгаш мал ажылының культуразын чайгылыш чок бедиринче, продукцияның единицазынга кушажылдың чарыгдалларын эвээжедиринче, колхозтарның болгаш совхозтарның экономиктиг көргүзүглерин экижидиринче республиканың көдээзиниң бүгү ажыл-ишчилерин бистер, чөвүлел хуралдың киржикчилери, кыйгырып тур бис.

Бүдүрүлгеге мурнакчы дуржулганы, эртемниң болгаш практиканың чедиишкиннерин калбаа-биле нептередиринге үндезилээш, бүгү көдээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүн бедидерин, техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарын, иштиниң мал ажылының продуктулуун бедидерин чедип алыр бис.

Беш чыл планын хуусаа бетинде күүседири дээш, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болганынга төлептиг ужуражыры дээш социалистиг чарышка киришпишаан, районнуң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери беш чыл планын күрүнеге тараа садар талазы-биле 1968 чылда, сүт, эт, дүк садар талазы-биле 1970 чылдың ноябрь 7-де күүседир деп шиитпирледивис. Бо сорулганы шиитпирлээр төлээде, беш чылдың үшкү чылында тараа культураларының гектар бүрүзүнден 11, а суггарылгалыг черлерден 15 центнерден эвээш эвес дүжүттү, кукурузаның ногаан массазын — 200, картофельди—90, ногааларны—120 центнерни алыр. Районга тарааның ниити чыылдазын 89 муң тонна, күрүнеге садарын 35600 тонна чедирер.

Бир инектен-не 1700 кг сүттү, азы пландан 73 кг хойну саар, ону күрүнеге садары 6200 тонна, азы пландан 210 тонна хой болур, эттти 2850 тоннаны садар. Хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2,5 кг дүкту алыр болгаш зачёт деңзи-биле 280 тонна дүкту күрүнеге садар.

Бо хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседиринге мурнакчыларның дуржулгазы биске дузалаар. А дуржулгазын өөренип алыр, үлегерин эдерер кижилер бисте бар.

«Межегей» совхозтуң № 3 трактор-хову бригадазының Петр Ермолаев удуртқан тараажылары бо чылын тараа культураларының гектар бүрүзүнден 22 центнер, дуржулга станциязының Николай Сидоров бригадирлээн № 3 бригадазы—20,9 центнер дүжүттү алган.

«Межегей» совхозта Мария Сабельникова, Зинаида Кравченко, Серафима Пилипенко, Зинаида Реодько, Матрена Хроменко, «Элегес» совхозта Бадарчы Аптаксыс, Бай-Кара Бичин-кыс, Нина Кармолитова, Тамара Оюн, «Россия» совхозта Анна Стеблянских, Надежда Клепикова болгаш оон-даа өске мурнакчы саанчылар эрткен он айлар иштинде инек бүрүзүнден 2500 килограммдан хой сүттү сагганнар. «Россия» совхозта Клавдия Үүремчи, «Тиилелге» совхозта Монгуш Чечекмаа ажаап турар бызааларының хонукта ортумак деңзи немелдезин 1120 грамм чедиргеннер. Районнуң эң дээре хойжулары—«Тиилелге» совхозта Куулар Дажы-Серен 100 хойга онааштыр 120, «Коммунизмнин херели» колхозта Монгуш Дөстек—115, «Элегес» совхозта Оюн Оранбал—111 хураганны алган.

Хүлээлгелерни күүседиринге бүгү курлавырларны болгаш аргаларны ажыглаар бис.

Тракторларның болгаш кожуг машиналарының септелгезин 1968 чылдың апрель 1-де доозар бис. Септелгенин шынарынче онза кичээнгейни салыр.

Кышкы үеде механизаторларны белеткээр болгаш мергежилин бедидер талазы-биле ажылды чорудуп, олардан ийи кижи бүрүзүнүң бирээзинге-ле бирги, ийги класстың тракторист-машинизи деп атты тывыскан турарын чедип алыр.

1968 чылда машина-трактор парыгының хандырылгазы эң эки болурун чедип алыр.Ол дугайында техниктиг хандырылганың чаа үш турум пунктуларын тудар болгаш дериир, «Революцияның чалбыжы» колхозка болгаш көдээ ажыл-агый дуржулга станциязынга техниктиг хандырылганы чүгле механизастаттынган чепсектер-биле чорудар.

1968 чылда кывар-чаар материалдарның камналгазын 1967 чылдыы-биле деңнээрге 6 хуурга көвүдедир. Тракторларның болгаш комбайннарның заправкалын 100 хуу механизастаарын чедип алыр, кывар-чаар материалдарның чарыгдалын экижидер.

Хөрзүнге өл-шыкты камгалап артырар сорулга-биле чайгы, күскү андарган черлериниң эрте илииртээшкинин 5—7 хүнде чорудар бис.

1968 чылда 4000 гектар шөлге органиктиг, 10000 гектар шөлге минералдыг чемишчидилгелерни төгер, авиахимиктиг прополканы 30000 гектарга чорудар, 800 га суггарылгалыг черни немей ажыглаар.

Тараа культураларының тарылгазының 97 хуузун сорттуг үрезиннер-биле тарыыр. Комбайн бүрүзүнге эялчегде ортумак ажылдап кылышкынны 15—20 хуу бедидер.

Төрүүр 100 баш малга онааштыр 80 бызааны, 90 хураганны, төрүүр кол хавандан 12, дуңгуш хавандан 6 төлдү алыр. Кызыраар чорукту узуткаар сорулга-биле инектерниң, хойларның тарып боозадылгазын калбаа-биле ажыглаар.

Районнуң ажыл-агыйларынга инекке үш, бызаага ийи, хойга ийи, хаванга бир кажланы болгаш чемпер белеткээр ийи механизастаан цехти, тарын боозадылганың ийи пунктузун тудар. Дуржулга станцияның төп болгаш Хадыг-Аксы фермаларынга суггарылганы, саалданы, өдек апталгазын, «Россия» совхозтуң төп фермазынга саалданы бүрүн механизастаар.

Бедик хүлээлгевисти күүседирде, беш чылды хуусаа бетинде күүседири дээш дайынчы социалистиг чарышты калбартырынче республиканың көдээ ажыл-агыйының бүгү ажыл-ишчилерин кыйгырып тур бис. Мал ажылдакчыларының тускай билиин бедидери-биле кышкы үеде ажыл-агый бүрүзүнге, ферма болгаш бригада бүрүзүнге зооветеринарлыг өөредилгени организастаар.

Алган хүлээлгелеривисти төлептиг күүседири дээш социалистиг чарышты калбартып, ону үре-түңнелдиг кылдыр организастаар бис. Моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкининиң аргаларын калбаа-биле ажыглап, малчынларның чуртталга болгаш культура-амыдырал байдалдарын улам экижидер бис.

Колхозчулар, совхозтарның ажылчыннары, көдээ ажыл-агый тускай эртемниглери! Эртемнин чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүгү адырларынга чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаалынар! Бедик организастыг, медерелдиг сагылга-чурумнуг, салдынган сорулгаларны шиитпирлээринге оперативтиг болуру бистен негеттиниң турар.

Беш чыл планын хуусаазының бетинде күүседир дээш, 1968 чылда бедик дүжүттү өстүрерин болгаш ниитиниң малының продуктулуун бедидерин чедип алырынга бүгү күжүвүстү болгаш энергиявыс салыр бис.

Чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннер-биле Төрээн чурттувусту өөртүүлүүнер!

Кыйгырыгны хуралдың киржикчилери 1967 чылдың ноябрь 30-де бир үн-биле хүлээп алган.

Беш чылдың үшкү чылы—1968 чылдың планын хуусаа бетинде күүседир талазы-биле Кызылдың электри станция коллективиниң

СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

1968 ЧЫЛДЫҢ ПЛАНЫН ХУУСАА БЕТИНДЕ КҮҮСЕДИР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КЫЗЫЛ ЭЛЕКТРИ СТАНЦИЯЗЫНЫҢ АЖЫЛЧЫННАРЫНЫҢ, ИНЖЕНЕР-ТЕХНИКТИГ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ БОЛГАШ АЛБАН-ХААКЧЫЛАРЫНЫҢ АЛГАН, БЕДИТКЕН ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ:

Электри күжүн ажылдап үндүрер талазы-биле 1968 чылдың планын хуусаа бетинде, Энергетика хүнүнге таварыштыр—декабрь 22-де күүседир болгаш пландан ажыр 2,5 миллион киловатт-шак электри күжүн ажылдап үндүрер.

Хереглекчилерге берген 1 киловатт-шак электри күжүнге онааштыр оттулар түүл чарыгдалын планнаанындан 6 грамм эвээжедир болгаш ооң-биле чөргелештир 3,5 муң рубль үнелиг 350 тонна оттулар түүлдү камнап алыр. Боттарының хереглелинге чарыгдаар электри күжүн планнаанындан 0,3 хуу эвээжедир. Боттарының хереглелинге чарыгдаар 120 муң киловатт-шак электри күжүн камнап алганы ол болур. Хереглекчилерге берген 1 киловатт-шактың үнезин 0,06 көпеек чиигедир болгаш ооң-биле чергелештир 34,5 муң рубльди камнап алыр.

Кол болгаш дузалаар ажылдар кылып бээр дериглериниң, транспорт чепсек-херекселдериниң, бажың-балгаттың капитал септелгезин 1968 чылдың октябрь 20-де эки шынарлыг доозап, кыжын ажылдаарынга чедиишкиниг белеткенир.

Сайзырааңгайжыдыга кылыр саналдарны ажыглалга киирериниң 16 муң рубль түңнүг камналганы алыр.

Электростанцияның, кожулда станцияларының болгаш электри дамчыдар шугумнарының идегелдиг ажылдаарын, хереглекчилерни электри күжү-биле үзүк чок хандырар.

ТС-20 котёлдун каытташтыр салган оттулар түүл-биле ажылдаар турганындан доозун кылдыр үүреткен оттулар түүлдүг болурунче шилчидер.

1968 чылда 69 км дурттуг 35 квадрат болгаш 150 км дурттуг 10 квадрат электри дамчыдылгазының шугумун ажыглалга киирер.

500 квартиралыг чурттталга шөлүн тудуп, ажыглалга киирер.

Станцияның девискээрин чаагайжыды тударының, ногаанчыдарының, бүдүрүлге бажыңнарының эстетиктиг хевирлээшкининиң планын ажылдап кылыр.

Электростанцияның болгаш уруглар садының девискээрин ногаанчыдарын болгаш чаагайжыды тударын улам ынай үргүлчүлээр: 350 ыяшты олуртур; 400 каестала чадан ыяштарны олуртур; 580 дорбелчин метр шөлге чечектерни тарыыр.

Кызыл электростанцияның ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының ниити хуралынга бо социалистиг хүлээлгелерни чугаалажып көрген болгаш хүлээп алган.

* * *

1966—1970 чылдарның беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир талазы-биле Кызылдың электри станциязының

СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

1966—1970 ЧЫЛДАРНЫҢ БЕШ ЧЫЛ ПЛАНЫН ХУУСАА БЕТИНДЕ КҮҮСЕДИР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ МОСКВА ХООРАЙНЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫНЫҢ ЭГЕЛЭЭШКИНИН ДЕТКИВИШААН, КЫЗЫЛ ЭЛЕКТРИ СТАНЦИЯЗЫНЫҢ КОЛЛЕКТИВИ ДАРААЗЫНДА СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРНИ АЛГАН:

1966—1970 чылдарның беш чыл планын хуусаа бетинде, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 53 чылының хүнүнде күүседир болгаш пландан ажыр 13,0 миллион киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрер. 1 киловатт-шакка онааштыр чаңыс аай одаар түүлдүң бот-чарыгдалын беш чылдың төнчүзүндө 600 граммга чедир эвээжедир. Бир киловатт-шак электроэнергияның бот-үнезин планга удур 0,5 копеёкке чиигедир.

Котёлдарга кывар түүлду каытташтыр салып одаарындан доозун шинчилиг кылдыр үүредип алгаш одаарынче шилчиир.

Беш чыл дургузунда 250—300 км дурттуг электри дамчыдылгазының шугумун ажыглалга кииргеш, эргежок чугула кожулда станцияларын база тудар. Хову-Аксының болгаш Кызылдың кожулда станцияларын ажыглалга киирер.

6 муң киловатт күштүг турбина-генераторну болгаш шакта 20 тонна буе бээр 6 дугаар котёлду 1968—69 чылдарда эптеп тургузар болгаш ажыглалга шиңгээдип алыр.

Эрик насозун чаартыр болгаш алгыдар. Хүлду вагонетка-биле үндүрер турганындан сут аксын хүл үндүреринче шилчиир.

Септелге-бүдүрүлге базазында болгаш 12 квартиралыг чурттталга бажыңын тудуп, ажыглалга киирер.

Ийи котёлга, а ол ышкаш ийи турбинага чаңгыс машинист ажылдаарынче шилчиир.

Кызылдың электростанциязының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының ниити хуралынга бо социалистиг хүлээлгелерни чугаалажып көрген болгаш хүлээп алган.

„Тыва даг-дүгү" комбинаттың коллективиниң 1968 чылда

СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

Комбинаттың коллективи Улуг Октябрьның 50 чылынга алдаржыткан социалистиг чарышка чедип алган чедиишкиннерин быжыглаар, юбилейлиг чылдың планыг онаалгаларын күүседир дээш күженнишкиниг ажылдаар чүткүлдүг.

1968 чылда коллективтиң мурнунда ооң-даа артык харыысалгалыг сорулга тургустунган. Ону күүседиринге чаа техниканың болгаш дешилгелиг технологияның чедиишкиннерин шиңгээткенинге үндезилээш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның шынарын экижидер, экономиктиг реформаны амыдыралга боттандырар, планнар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүседир курлавырлар камнаар, күрүне болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш социалистиг чарышты улам калбартыры чугула рольду ойнаар.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары беш чыл планының үшкү чылы— 1968 чылдың планын күүседир болгаш ажыр күүседир талазы-биле социалистиг чарышка киришпишаан, боттарының аргаларын санап көргеш, дараазында социалистиг хүлээлгелерни алган:

Чыл планынга немей 1000 тонна сорттуг даг-дүгүн арыглаар.

Продукцияны сайгарарының чыл планын бежен муң рубльге ажыр күүседир. Бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның бот-үнезин бежен муң рубльге чиигедир. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1967 чылда херек кырында чедип алганындан беш хуу бедидер.

Даг массазын тыварының планын декабрь 25-те доозар.

Продукция бүдүрерине электроэнергия чарыгдалын 1967 чылдың деңнелинден беш үүс муң киловатт-шакка эвээжедир.

ПРЖ-1 марканың даг-дүгүн болбаазырадырының технологиязын шиңгээдир болгаш ону ийи үүс тоннаны бүдүрер.

Бедик сорттуг даг-дүгүн бүдүрериниң күсели-биле 70 муң рубльдиң бараанныг продукциязын немей бүдүрер.

Чаартыкчы саналдарны шиңгээткеш, 80 муң рубльдиң камналгазын алыр.

Электростанцияның алгыдыышкынын ноябрь 7-ге чедир доозар.

Чыл төнчүзүнге чедир 3563 дөрбелчин метр чаагайжыды туттунган чурттталга шөлүн, 600 олуттуг культура бажыңын, 140 орунлуг яслисадты, үлетпүр барааннарының магазинин болгаш столоваяны ажыглалга киирер.

Хоорайны чаагайжыдар талазы-биле ажылдарны кылыр.

Бүдүрүлгени планнаашкынының болгаш экономиктиг идиг бериишкининиң чаа системазынче шилчидер.

Коммунистиг күш-ажылдың коллективи болгаш шалыпчылары деп ат дээш чарышты калбартыр. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинге комбинаттың ажыл-ишчилериниң 60-дан эвээш эвес хуузун хаара тудар.

Шеф дузазын чедирип турар «Большевик» колхозтуң котельная, чунар-бажың тудуунга, школа септелгезинге, дүжүт ажаалдазынга дузалажыр.

* * *

„Тыва даг-дүгү" комбинаттың коллективиниң 1969—1970 чылдарда

СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

Комбинаттың коллективи ССРЭ-ниң Дээди Совединиң 3-кү сессиязының 1969—70 чылдарда чурттуң улус ажыл-агыйын болгаш культуразын хөгжүдериниң планнарының дугайында шиитпирин сеткил ханыышкын-биле хүлээп алган.

1969—70 чылдарда комбинаттың ажыл-ишчилериниң мурнунда улуг сорулга туруп турар. Ону чедиишкиниг күүседир дээш, техниктиг дешилге дээш могаг-шылаг чок демисежири, бүдүрүлгенин экономика талазы-биле ажыктын улам бедидери, ажыл-агыйның иштики курлавырларын чөп ажыглаары, шынар талазы-биле көргүзүгнү бедидери чугула.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң беш чыл планының Директиваларын чедиишкиниг күүседир, В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурун төлептиг уткуур дээш комбинаттың коллективи Москваның бүдүрүлгелериниң беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээн эгелээшкинин пэин-биле деткивишаан, дараазында социалистиг хүлээлгелерни алган:

Сорттуг даг-дүгүн бүдүрериниң беш чыл планын 1970 чылдың ноябрь 7-ге чедир күүседир.

5 чылдың төнчүзүнге чедир комбинаттың баштайгы эялчээниң сорттуг даг-дүгүн бүдүрер талазы-биле күчүзүн ийи катап улгаттырар.

Беш чыл планының дургузунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 40 хуу бедидер.

Үүрмектеп-сорттаар комплексини ажыглалга киирер болгаш шилиттинген руда тывыжында хол-биле кылыр ажылды ийи катап эвээжедир.

Комбинаттың орулгалыг чоруун беш чылдың төнчүзүнге чедир 1967 чылдың деңнелинден 1,2 катап бедидер.

1968—70 чылдарда спорт дериглелиг стадионну, ногаа өстүрер черни, 50 орунлуг дүнекки профилакторийни кыжын турист базазы кылдыр ажыглаар 250 орунлуг шопер лагерин тудар.

Ак-Довурак хоорайның чурттталга бажыңнарының 50 хуузун газ-биле хандырар.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг-дүгү арыглаар фабриказында мергежилдиг ажылчын Оолак Салчакович Докур карын башкарылга техниказын тервин шиңгээдип алган. Кайда чүү болуп турарын сайзырааан точкаларын барымдаалап көөр. Бо мергежилди эш Докур дораан-на шиңгээдип албаан. Ону чедип алырынга хандыкшылдыг өөредилге, кызымак ажыл негеттинген. Чүгле ооң түңнелинде ол, кадр ажылчын болган.

ЧУРУКТА: О. С. Докур башкарылганың төп залында.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

СЭКП Төп Комитединде

БҮДҮРҮП ҮНДҮРҮП ТУРАР ПРОДУКЦИЯНЫҢ ШЫНАРЫН, ИДЕГЕЛДИИН БОЛГАШ ҮР ЭДИЛЕЛДИИН ШУДУРГУ БЕДИДЕР

Бүдүрүп үндүрер продукцияның шынарын бедидер талазыбиле хемчеглернин Саратов областың бүдүрүлгелеринге ажылдап кылган системазын нептередир талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында айтырыгны СЭКП Төп Комитеди чугаалажып көрген. Саратов болгаш өске-даа областарның үлетпүр бүдүрүлгелериниң ол системаны ажыглап турарының хөй чылдыг практиказы болза оон ажыктыының бедини, техниктиг депшилгени дүргедедиринге, үлетпүр кылыгларының идегелдиин болгаш үр эдилелдинин бедидеринге улуг ужур-дузалыын бүзүрелдин-биле көргүзүп турар дээрзин хүлээп алдынган доктаалда демдеглеп турар.

Бо депшилгелиг системаны нептередир талазы-биле ажылды чорудуп турарының идепкейи четпес, чамдык министерстволар болгаш төп албан черлери, тус-тус партия комитеттери бо херекке эргежок чугула шудургу чорукту көргүспейн турар деп, доктаалда моон-биле кады демдеглеп турар. Продукцияның шынарын экижидер талазы-биле практиктиг хемчеглерни ажылдап кылырына болгаш боттандырарына эртемшинчилел болгаш конструктор организацияларын кошкак киириштирип турар.

Улам ыңайгы эртем-техниктиг депшилге, кылыгларның шынар характеристикаларын экижидер, оларның идегелдиин болгаш үр эдилелдинин бедидер дугайында партияның XXIII съездиниң болгаш СЭКП ТК-ның сентябрь (1965 чыл) Пленумунуң негелделерин күүседир талазы-биле организакчы болгаш политиктиг ажылды күштелдирерин эвилелдешкен республикаларның компартияларының Төп Комитеттеринге, партияның крайкомнарынга, обкомнарынга СЭКП ТК-ның шиитпири-биле сүмелеп турар.

Продукцияның шынарын бедидерин хандырып турар хемчеглериң системазын нептередир талазы-биле Саратовтың партия организациязының, үлетпүрүң мурнакчы бүдүрүлгелериниң коллективтеринин дуржулгазын бо ажылга калбаа-биле ажыглаарын саналдап турар.

Саратов областың үлетпүр бүдүрүлгелериниң дуржулгазын калбаа-биле нептередир талазы-биле практиктиг хемчеглерни боттандырарын, үлетпүр кылыгларының шынарын, идегелдиин болгаш үр эдилелдиин бедидер талазы-биле ажылга эртем-шинчилел организацияларының ролюн күштелдирерин адырлар министерстволарынга дааскан.

Бүдүрүп үндүрер продукцияның шынарын, идегелдиин болгаш үр эдилелдиин бедидер талазы-биле үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтеринин, партия организацияларының ажылының дуржулгазын үргүлчү чырыдарын төп, республикалар, крайлар болгаш областар солуннарының база журналдарының редакцияларынга, радио дамчыдылга болгаш телевидение талазы-биле комитеттерге дааскан. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга талазы-биле комитет бо айтырыгларның талазы-биле эртем-нептерелдиг болгаш тайылбыр-техниктиг массалыг литератураны парлап үндүрерин баш бурунгаар көөр ужурлуг.

Чарыштың эгелекчилериниң хуралы

1967 чылдың ноябрь 30-де Таңды районнуң төвү—Бай-Хаакта культура бажыңынга районнуң көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралы болган. Бо чылдың эрткен он бир айларында районнуң көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин ажылының түңнелдери болгаш моон соңгаргы сорулгалар дугайында айтырыгны хуралга чугаалашкан.

Бүрүнеге сүт, эт, дүк садарының чыл планнарын ноябрь 1-де күүседип база дүжүт ажаап алыышкының организастыг чоруткаш, тараа садар планны 191 хуу чедиргеш, районнуң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 50 чылынга чедиишкинниг ужурашканын райкүүском даргазы эш Ш. Б. Күүлар илеткелинге чугаалаан.

Тараа болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрериниге, күрүнеге садарынга улуг үлүг-хуулу киирген ажыл-агыйларны, фермаларны, бригадаларны болгаш тус-тус мурнакчыларны илеткелчи демдеглээш, бар четпестерни, эрттирипкен түүлдерни болгаш моон соңгаргы сорулгаларны чугаалаан. Районда келир чылдың тарылгазынга белеткээн чер бүгү тарыыр шөлүн түгле 40 хуузу болур, картофель үрезини четпес, тараа культураларының үрезиннериниң шынары куду, техника септелгези четпес чоруп турар, малдың баш санының өзүлдези ооҗум, малдан чаш төл алырының хуузу эвээш, хорамча ам-даа улуг, уксаажылыга ажылы эки чоруттунмаан, мал ажылында хөй күш үнер ажылдарны механизастаары хожудан турар. Ынчангаш продукцияның бот-үнези планнаанындан оранчок ажыр турар.

Хуралга санал бергеннер боттарының ажыл-агыйларында юбилейлиг чылда чедип алган түүлдерин болгаш четпестерни чугаалааш, беш чыл планын хуусаа бетинде күүседиринче көл кичээнгейни салганнар. Хуралдың ажылынга СЭКП өбкомунуң секретары эш В. Н. Филиппов киржип, бодунуң чугаазынга беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш чуртта калбарын турар шимчээшкинни, аңаа киржир төлээде, көдээнин ажыл-ишчилериниң мурнунда амгы салдынып турар сорулгаларны түңнеп чугаалаан.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери республиканың көдээ ажыл-агыйының бүгү ажыл-ишчилериниге кыйгырыгны хүлээп алган. Ук кыйгырыгда беш чылдың үшкү чылында районнуң көдээ ажыл-агыйынга чедип алыр сорулгаларны тодараткан. Оонбиле кады беш чыл планын хуусаа бетинде күүседири дээш социалистиг чарышты калбартып, тодаргай, бедиткен хүлээлгелерни алырынче республиканың көдээзинин ажыл-ишчилерин чарышка кыйгырып турар.

Таңдыжыларның бо патриотчу эгелээшкинин республиканың булун бүрүзүнге изии-биле деткээн турары чугула.

КЫЗЫЛ--1968-1970 ЧЫЛДАРДА

Кызыл хоорай Совединиң сессиязындан

Республика найысылалының ажылчы чоннары, бүгү совет улусбиле бир дөмей. Октябрь революциязының 50 чыл болган оюн өөрүшкүлүг чедиишкиннер-биле демдеглээн. Хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелерениинти продукция бүдүрериниң он айда планныг онаалгазын хуусаа бетинде — Октябрь 18-те күүседиптен болгаш бо чылдың ноябрь 1-те чедир ону 107,3 хуу күүседиптен. Ол үениң дургузунда 1 млн. 200 муң рубльдин продукциязын пландан дашкаар бергеш. Эрткен чылдың ол-ла үезинден 9 хуу хөй хемчээлдиг продукцияны бергеш. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң талазы-биле онаалданы үлетүүр бүдүрүлгелери 104,6 хуу күүседиптен. Чиг-этти, материалдарны, оттулар түүлү, электри энергиязын камнап ап турган, эргелеп-чагырар аппараттарны тударынга чарыгдалды эвээжедип, бүдүрүп үндүрген продукцияның бот-үнезин чиигедип турган, Кызылдың чамдык бүдүрүлгелери бүдүрүлгечи бедик көргүзүглерни чедип алган. Оларның аразында алгыкеш заводу (директору Г. И. Сафиуллин) Октябрьның юбилейин таварыштыр СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелиниң турасказалдыг тугун, республика типографиязының коллективинге (директору В. И. Чемков)—СЭКП Кызыл хооркомунуң болгаш хооркүүскомнуң турасказалдыг тугун мөңгеде кадагалаар кылдыр тывыскан.

Хоорайның автоажыл-агыйлары 10 айларының планныг онаалдаларын байырлагла чедир ай бурунгаар — Октябрь 8-те-ле күүседипкен. Ол үеге дээр 240,4 муң литр кывар түүлү камнап алган, а пландан ажыр 483 муң тонна улус ажыл-агый түүнү дажыглаан. Автоажыл-агыйлардан № 1, 2 АТА-лар коску чедиишкиннери-биле хоорайның ажылчы чоннарын өөрткен. Юбилейниң бүдүүзүнде № 1 АТА-га СЭКП Тыва обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелиниң турасказалдыг тугун, а № 2 АТА-га — СЭКП Кызыл хооркомунуң болгаш хооркүүскомнуң турасказалдыг тугун тывыскылаан.

Ол чедиишкиннер турза-даа хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш транспорт организацияларының ажылында четпестер база бар дээрзин сессияга демдеглээн. Сессияга 1968 чылда хоорайның улус ажыл-агый хөгжүлдезинин планының талазы-биле илеткел кылган Кызыл хоорпланның даргазы депутат Р. С. Гниломедова Кызылдың туйбу заводунуң болгаш «Тыва тудуг» трезиниң дузалаар бүдүрүлгелер комбинадын шыңгыы шүгүмчүлээн. Ук бүдүрүлгелер эрткен айларның дургузунда чаңгыс-даа катап планныг онаалгазын күүседиптээн, а пиво заводу 10 айларның бүдүрүлге планын чедир күүседиптен барган болгаш юбилейге үткуштур чарышка харыысалга чок киришкен деп илеткелчи демдеглээн.

— Республиканың тудугларынга материалды четчири-биле бээр, оонбиле тудуг-монтаж ажылдарының темпизин кошкатпазынга дузалаар бүдүрүлгелер комбинадының ажылы улуг рольдуг. А «Тыва тудуг» трезиниң ындыг комбинады түүлге хоорайның безин тудугларын материалдар-биле чедиштир хандырып шыдавайн келген. Он айларда тууйбу заводу 2 миллион 517 муң тууйбуну чедир бербээн. Хоорайның сүт заводу, Таңдының «сельхозтехникаттыжыышкыны», «автосептелге заводу» ассортимент талазы-биле планын күүседиптейн турар. Пассажирлер АТА-зы чамдык чедиишкиннерлиг болза-даа ук организацияның адрезинге ажылчы чоннарының негелде хомудалдары үзүктелбейн турар. Чурттакчылар хоорай автобустарының доктаар черлеринге хөй үе-шак чидирип, манаар ужурга таваржып турар. Эзт комбинадының, демир-бетон полигонунуң, № 35 профтехучилищениң, респотребсоюзтуң дузалаар ажыл-агый черинин болгаш өске-даа черлериниң чурттакчылары хоорайның нефтебааза уунче чоруур автобузунуң маршрудун узадырының дугайында хооркүүскомга дилег киргеннер. Хоорай Совединиң күүскомунуң бо чылдың сентябрь 6-дагы шиитпирин өзүгаар, пассажирлер АТА-зының удуртулгазынга нефтебаазаже, эзт комбинадынче, № 35 профтехучилищеже чаа маршрутту ажыдарын хүлээдирген. Ынчалза-даа ол АТА-ның начальниги эш Шмидт мынчага дээр ук шиитпирни күүседиптейн келген.

Хоорайның амыдырал хандырылга комбинадының ажылында бар четпестерни база сессияга демдеглээн. Ол комбинаттың экономиктиг болгаш бүдүрүлгечи көргүзүглери эки болза-даа, чурттакчыларның амыдыралчы негелделерини ыракта чедир хандырып шыдавайн турарын депутаттар демдеглеп турган. Чаа хөн даарадын алыры, эрги хөпти сентедири, амыдырал техниказын сентедири чурттакчыларны бергедедип турар, баш таарар черлер хоорайда ам-даа чедишпес.

Кол тудуг организациязы «Кызыл тудуг» эргелели (начальниги эш Остапец) күрүне планын үргүлчү күүседиптейн келген. Он айларның тудуг-монтаж ажылдарының планы түгле 76,9 хуу күүседиптиген, а тудуг ажылының өртек-үнези 9 айларда 50,2 муң рубль чедир аартаан. Чурттала тудуун ажыглалга киирериниң планныг даалгазын эргелел үскен. Тудугнуң шынары биезги хевээр куду болуп артышаан. Тудуг шөлдеринде күш-ажыл чурумун сагыыр чорук кошкак, үрей кылыышкынның массалыг болуп турарының уржуу-биле катап кылыр чорук бола таваржыр.

Үлетпүр бүдүрүлгелериниң тудуг болгаш транспорт база садыг организацияларында бар четпестерни дарый чайладырының хемчеглерин хоорай Совединиң депутаттары чугаалажып, хооркүүском ук черлерниң удуртукчуларындан негелдезин шыңгыырадырын чугула деп санаан. Ылаңгыя, күш-ажылды организастаарын улам чаартырынче, ажылчын күжүн чөп таарыштырарынче, ажылчыннарның ортузунга кижизидилге ажылынче көл кичээнгей салырын депутаттар негээн.

Хоорай Совединиң депутаттары бо сессияга хоорайның 1968—70 чылдарда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планын чугаалажып көрген. Ол план өзүгаар хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң ниити продукция бүдүрер хемчээли 1968 чылда 8,4 хуу, а 1969—70 чылдарда — 9 хуу өзер. Найысылалга 1968 чылда 55 млн. киловатт-шак электроэнергияны, 9265 тонна хлебти болгаш хлеббулочка кылыгларын, 695 тонна кондитер кылыгларын, 7969 тонна арыг сүттен кылган продукцияны, 385 тонна саржагны бүдүрүп үндүрери көрдүнген.

Хоорайның амыдырал хандырылга комбинадының чурттакчыларының хереглелин хандырары дыка бедиир. Түгле бараанныг продукцияны бүдүрери безин 880 муң рубльге көрдүнген, а оон иштинде дааралыг хөпти 200 муң рубльге бүдүрген турар.

Чурттала тудуун улам көвүдериниче мурнундагызы дег база-ла улуг кичээнгей салдынып турар. Чыл дургузунда 10.284 дөрбелчин метр чурттала шөлүн ажыглалга киирери көрдүнген. Көк-Тейниң чурттакчыларынга 800 дөрбелчин метр чурттала шөлүн тудугжуаар келир чылын бээрлер. А «Сукпак» совхозтуң ажыл-ишчилери келир чылын 514 дөрбелчин метр чурттала шөлүн алырлар.

Садыг черлериниң талазы-биле хоорайга универмаг болгаш 52 олуттуг столовая ажыглалга киирер. Коммунал ажыл-агый черлериниң «Каа-Хем» суурга 20 кижи хары үгда киирер чунар бажыңы, 1 км 300 метр узун дурттуг суг дамчыдылгазының четкизин, 3 км дурттуг канализацияны ажыглалга киирери көрдүнген.

160 уруглар өөренир школаны доозары; 24-кү болгаш 12-ги кварталдарда 140 орунныг ийи уруглар садын ажыглалга киирер, 240 орунныг эмнелге комплексинин болгаш эмчилерниң ниити чурттала черинин тудуун үргүлчүлээр.

Кызыл хоорайның улус ажыл-агый планының көл сорулгаларын чедиишкиннинг боттандырары бүдүрүлгелер болгаш организациялар удуртукчуларының эргежок чугула хемчеглерни ажылдап кылып, ону боттандырар дээш организакчы күженишкининден хамааржыр дээрзин сессияга онзалап демдеглээн. Ылаңгыя бүдүрүлгелериниң курлавырларын четче ажыглаарынче, бүдүрүлгениң көл фондуларын ажыглаарынче, продукцияның шынарын бедидеринче, бот-үнени чиигедиринче, бүдүрүлге чарыгдалын эвээжедиринче көл кичээнгейни салырын сессияга онзалап демдеглээн. Илеткелдериниң талазы-биле депутаттарның санал-онал солчулгазы болган.

— Черби болгаш Кара-Хаак суурлар чыл келген тудум-на өзүп сайырап, чаагайжыр кел чыдар. Юбилейлиг чылда Чербиде 320 уруглар өөренир школаны ажыглалда киирген, ында эмнелге пунктузу туттунуп турар. Ынчалза-даа кайы-даа суурларда тудуг ажылының темпизи дыка оожум. Кара-Хаакта клуб тудуу ам-даа эгелевээн. Башкылерниң чурттаар бажыңнары чедиишпес. Коммунистиг партия болгаш Совет чазак сөөлгү үеде совет кижилериниң амыдырал хандырылгазынче онза кичээнгейни утландырын турар. Ындыг болзажок, хоорайның амыдырал хандырылга комбинады Черби, Кара-Хаак суурларының чурттакчыларын шуут хандырбайн турары кончуг харааданчыт—деп, Черби көдээ Совединиң даргазы депутат эш А. И. Барков саналдаан.

Шынаа көдээ Совединиң даргазы эш Д. Д. Комбу санал бергеш, чамдык шиитпирлетинмейн турар айтырыларга доктааган. Кунгуртуг суурда участок эмнелгези ажылдан турар. Ук албан черинде чоннуң кадыкшылын камгалаарынга таарымчалыг байдал тургустунза-даа, эмчи кадрлар-биле чедир хандыртынмаан. Аңаа херек кырында сес кижи ажылдаар ужурлуг. Ам ында 5-ле кижи ажылдап турар. Ынчангаш эмнелгени кадрлар-биле четчеләәрин ол онзалап демдеглээн.

Эмнелге ажылдакчыларынга чурттала бажыңын тударынга база көдээ Советтиң бажыңын алгыды кылырынга хереглээр акша-хөрөңгини бээрин хооркүүскомдан дилээн.

СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары депутат эш П. Т. Киселёв бодунуң саналын хоорайның чурттакчы чоннуң амыдырал хандырылгазында бар четпестерже угландырган. Чоннуң амыдыралының чаагай чоруун экижидер дугайында СЭКП Төп Комитединиң сентябрь (1967 ч.) Пленумунуң шиитпирлери бүгү совет улусту сорук кирип турар. Чер болганда чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидериниче угланган хемчеглер алдынын турар. Ынчалза-даа хоорайда бо талазыбиле байдал чаа негелдеге дүүшпейн турар. Амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелериниң удуртукчуларынга хооркүүскомнуң талазындан шыңгыы негелдени тургузар ой келген. Коммунал ажыл-агый черлери кышкы үеде котёльнаяларның ажылын хынаан көөр ужурлуг. 26 дугаар квартадың бажыңнарының чамдык квартираларында батареялар четче чылытпайн турарындан чурттакчылар чөптүг негелдени тургузуп турар. Үлетпүр бүдүрүлге, албан организация черлери беш ажыл хүнүүг неделяже шилчин турда, амыдырал хандырылга албан черлери ажылын шын эвес организастап, улуг чазыгны кылган. Ажылчыннарның дыштанып турар үезинде чагыглар хүлээп алыр пунктулар ажылдавас, чунар бажыңнарга узун эәлчег тургустунуп турар. Дыштанылга хүннериниде амыдырал хандырылга черлери чонга бараан болуп ажылдаар хүлээлгелиг. Мындыг байдалды хынамчалыг өөренип көргеш, ажылды дарый эде организастаары негеттинин турар.

Сессияга хооркүүскомнуң садыг талазы-биле килдизинин эргелекчизи эш Ш. Ч. Ооржан, Элегес-Аксы суур Совединиң даргазы депутат эш М. А. Мерзлякова, хооркүүскомнуң социал хандырылга килдизинин эргелекчизи депутат эш З. П. Аракчаа, хооркүүскомнуң даргазының оралакчызы депутат эш М. М. Попова болгаш өскелер-даа санал берген.

* * *

Юбилейлиг чылдың арткан хөнүктарында кызыл чогуур ажылдар кончуг хөй дээрзин депутаттар боттарының чыыжынга демдеглээннер. Кайы-даа бүдүрүлге коллективиниң мурнунда көл чугула айтырыг болза, чыл программазын чедиишкиннинг доозары болур дээрзин айыткан. Бир-ле дугаарында бүдүрүлге чорудулгазының деп-дескиг болур чоруун, оон адырлар, салбырларының тодаргай демниг ажылдаарын чедип алыр, тудугларга болгаш бүдүрүлгелерге чылдың эң-не нарын үезин—кышкы үени белеткелдиг эрттирери, беш чыл планының үшкү чылын бүрүн белеткелдиг уткууру чергелиг айтырыгларже онза кичээнгей салыры чугула дээрзин сессия демдеглээн.

Беш чыл планын хуусаа бетинде, Владимир Ильич Ленниниң төрүттүгениниң бээр 100 чыл болур оюнга чедир бүрүн доозар дээш москвачыларның идип үндүрген социалистиг чарыжын Ленинградтың, Киевтиң, Донбасстың, Минскиниң болгаш өске-даа хоорайларның ажыл-ишчилери деткээни билдингир болгай. Кызылдың бүдүрүлге коллективтери ук эгелээшкинни деткип, ону идепкейжидип чорудар ужурлуг.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле чогуур шиитпирни сессия хүлээп алган.

О. НАМЧЫЛАК,
Г. МОНГУШ.

Бөдүүн ишчи

Хертек Төмүр-Маадыр күш-ажылчы базымны он алды харлыыдан эгелээн, Бай-Тайга кожкоовунуң пекарнязынга дузалакчы ажылчын боон кирип алгаш, баштай-ла суг соортуп ажылдаан, а оон соонда магазиннерже хлеб соортур ажылга кирген. Оон бээр ам чээрби алды чыл эрткен. Ам-даа ол бодунуң бөдүүн үүлезин уламчылап, хлеб соортуп ажылдавышаан.

Кижи бодаарга хлеб соортур ажыл ындыг-ла онзагай эвес ышкаш кылдыр саңындырар. Ынчалза-даа ол чоннуң амыдырал хандырылгазында хүн бүрүнүң эргежок чугула ажыды-дыр. Ону Төмүр-Маадыр эки билир, Кижилерниң ажыл-хөрөө, дыштанылганы хлеб соортур ажылдан база хамааржыр дээрзин ол үргүлчү бодап чоруур.

Тээли суурда чеди кезек черде хлеб соортуп чедирер садыг четкилери бар. Кыштың чыккылама соогунда-даа, чайның тупаргай изинде-даа шанактыг аңы тергелиг аътка хлеб соорткен ак халаттыг кижини кудумчуга хаая эвес көрүп болур.

—Суурнуң аъш-чем магазиннеринге Төмүр-Маадырның буруузу-биле хлеб соортулгаан үзүлген таварылга черле турбаан, онаашкан ажылынга тергиин-не кызымак кижи джиип — чурттакчылар мактап чугаалажыр.

Пекарнядан хлебти хүлээп алгаш, магазиннерге соортуп чедиргеш, бичин-даа дудаглап чок, хир, довуракка дээспейн, арыгшеверги дужаап бээри мырыңай чаңчыл болган. Хлеб соортурунуң графигин ол черле хажыттпас. Кандыг-бир чылдагаан-биле пекарня хлебти чедир быжырбайн, азы чогуур үезинде үндүрбейн барган таварылгада, дораанна оон чылдагаанын тодарадып алыр ийикпе райпо баштаар черинге ук айтырыгны дарый тургузар дээш чеде бээр.

Хүлээнген ажылынга чүткүлдүг болуп, чон мурнунга үр чылдарда бараан болуп келген хоочун ажылдакчыны райпо баштаар чери хөй удаа ортектиг түүлдер, мактал бижиктер-биле шаңнап келген. Ол ышкаш кооперация шугумунга хөй чылда ажылдаан дээш шаңнатканы «хереглекчилер кооперациязының тергиин» деп хорек демдээ оон хорээн каастан чоруур.

А. НАМЗЫН.

Мурнуку одуругда

«ҮТКА-ның 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязының Иштин-Хем суурда магазинниң бо чылгы септелгезин эки шыпарлыг чоруткан. Оттуар ышы магазиннің деникзэринде дүжүртүнген.

Садыгжылар аныяк өг-бүле Шурту болгаш Лариса Сарыглар олар үш чыл бурунгаар Кызылдың садыг-кооператив училищезин дооскан. Олар күрүнеңиң өөчү-хөрөңгизин камгалап кадагалаар, чонну хереглеадың чугула бараанныры-биле хандырар херекке ак сеткилдиг чоруун көргүзүп турарлар. Онаашкан ажылынга харыысалгалыг, садып алыкчыларга өлдек, чагыглар күүседиринге сагыш човаачал садыгжыларны чон мактап чугаалажып турар.

Шурту, Лариса Сарыглар Иштин-Хем магазиннинге ажылдаа-ла ийи чыл четкен. Ол үениң дургузунда бараан саарылгазының ай, квартал болгаш чыл планнарын доктаамал ажыр күүседип келген. Юбилейлиг чылдың он айларының бараан саарылгазының планын 109,3 хуу күүседиптен. Ам олар рабкооптуң дээре ажылдыг садыгжыларының одуруунда киргеннер.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Сессияның айтырыы—кыштаглаашкын

Өвүр районнуң Торгалыг көдээ Совединин бешки сессиязынга совхозта мал кыштаглаашкынының чоруп турарының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Бо талазы-биле совхозтуң көл зоотехниги эш М. Лайзаанын илеткелин депутаттар дыңнап чугаалашкан.

Бо кыжын «Торгалыг» совхозтуң шээр малы 107 кезек черге, мыйыстыг бода мал 17 кезек черге кыштаар.

Бо чылын 47 чаш мал кажаазын, 120 ажыг мал кажаазын септээн. Ноябрьның ортан үезинде малчыннар шупту кыштагларынче көшкен. 561 тонна мал чемин кыштагларже сөөртүп чедирген. Торгалыг, Чаа-Суур салбырлары кыштаглаашкынны организастыг эгелээн. Кадый-Бажында, Кара-Талда хойжу бригадалар (бригадирлери К. Кертик-оол, Д. Тумат) 300 ажыг тонна сигенни, зеленканы белеткээш, кыштагларда чедирген. Малчыннар Санчат-оол, Дамбажык, Серен-оол, Кызыл-оол, Конгар олар кышка эки белеткенген.

Ынчалза-даа бо ажыл совхозта ам-даа дыка четпес чоруп турарын илеткелчи демдеглээн. Сарыг-Хөл, Ак-Чыраа салбырлар мынчага дээр бар кажааларын септеп чылыглаваан. Ылаңгыя Ак-Чыраа салбырында 12 кыштаг чедир септеттинмээн. Оон бригадирлери эштер Дивитпаа биле К. Доржу организастыг хемчегни чоруттайн келгенин сессия демдеглээн.

Совхозта 38 чурттала бажыңы, 30 хире чаш малдың кажаазы чедир септеттинмээн. Сарыг-Хөл, Көк-Хаакта сигеннерни ында Донгак Кызыл-оолдуң фермазының инектери чип турар.

Совхозта 5 шээр мал бригадазында чунар бажыңнар бар хирезинде-ле, малчыннар аңаа чунмайн турарын, малчыннарга автолавкаларның баары болгаш солун чедирилгези организас чок болуп турарын санал берген депутаттар шыңгыы шүгүмчүлээн.

Үстүнде айытылган четпестерни кыска хуусаада чайладыр шиитпирни сессия хүлээп алган.

О. ДУДЕРАА.

СОЛУН-ДАА, АЖЫКТЫГ-ДАА

Партияның Улуг-Хем райкомунуң организастаанын ёзугаар хереззеннер чөвүделдериниң даргаларының ийи хүнүүг семинары болган. Оон бир хүнү «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырының төвүнге болуп, ында хереззеннер чөвүлелиниң ажыл-чорудулгазы-биле танышкан. Конторанын делгем өрээлдеринде аскылаан хана солуннар, кыдыраштар, салбырның ажыл-агыйының көргүзүглери, лаараан болгаш аргаан түүлдериниң делгелгези семинарның киржикчилерин сонуургаткан. Аная хереззеннер чөвүлелдериниң чамдык даргалары кандыг-бир демдеглелди бижип олурарын бо-ла эскерип көөр турган.

Хереззеннер чөвүлелиниң органы «Совет хереззен» деп хана солуннуң сески дугаары үнген. Ук хана солун чуруктар-биле каастаттынган. Ында «Хереззеннерге сүмелер» деп булуну тургусканы солун. Ылаңгыя столга аъш-чемни болгаш аяк-саваны делгээриниң, ону ажыглаарының чурумнарының талазы-биле сүмелерни бергени ажыктыг. «Хереззеннер чөвүлелиниң булуну» деп эгеде кудумчу комитеттерин канчаар тургусканын, оларның кылыр көл ажылларын бижип каан. Оон аңгыда хереззеннер чөвүлелиниң кежигүннерин айыткаш, оон кожазында чөвүлелдин ажыл планын бижип каан. Холбиле кылган түүлдериниң делгелгезинде хереззеннерден аңгыла, эр кижилер база киржип турарын көргүскен.

Ак-Туругда хереззеннер чөвүлелиниң даргазы эш К. Солунам тодаргай танылыганы кылган. Ак-Туруг —совхозтуң бир көл салбыры болуп турарын ол баштай демдеглээн. Ол салбырның күш-ажылчы хереззеннери беш чылдың ийиги чылында мал продуктуларын бүдүрерин улам көвүделир дээш бедиткен хүлээлгелерни алган. Олар ол хүлээлгелерин боттарының төлептиг күш-ажылыбиле күүседип шыдаан дээрзин түңнелдер херечилеп турар. Үүл дээрге салбыр күрүнеге садар эъдинин, сүдүнүң планнарын хуусаа бетинде-ле ажыр күүседиптен. Ында Чаш-Тал фермазы районда ат-сураглыг фермаларның бирээзи кылдыр санаттынып, совхозтуң фермалар аразынга шилчип чоруур тугун чаалап алган. Дыка хөй хереззеннер өөредилгенин янзы-бүрү хевирлеринде хаара туттунган. Чөвүлел партия эге организациязының бюрозу бадылаан план ёзугаар ажылдап, хуралларны өйшаанда чыылдырып, аңаа чугула айтырыгларны шиитпирлеп, оон күүселдези дээш демисежип турар. Чөвүлелдин чанында секциялар, кудумчу комитеттери ажылдап турар.

Суурнуң чурттакчыларының дыштанылгазын организастап, культура массалыг хемчеглерни эрттирип турар. Парторг эш Мактар, мал эмчизи эш Васильев, башкы эш Өлчей болгаш өскелериниң-даа өг-бүлези, оларның бичин уруглары киржикчилиг концерттер көрүкчүлерин магадаткан. Соолгу үеде өг-бүле концерти кудумчу, квартал концертинче шилчип турар апарган, бо чорук көргүзер түүлдериниң программазын байыткан.

Ак-Туруг салбырының хереззеннер чөвүлели партия райкомунуң «Көдээ суурларның эң эки хереззеннер чөвүлели» деп тукчугажын чаалап алганының эки талазын бадыткан турар. Семинарның киржикчилери ында кадыкшыдылга школазынга, көдээ библиотекага, уруглар яслизинге болгаш кижи эмнелгезинге барып, оларның ажыл, амыдыралы-биле база танышканнар.

— Хереззеннер чөвүлели хөй-ниити организациялары-биле кады планныг ажылдап турары солун болгаш эки-дир. Бистин Хайыракан салбырында байдал ындыг эвес. Партбюро ажыл планын чогуур үезинде бадылап бербейн турар. Салбырда парторг эш Баазан, оон эргелекчизи эш Балчый-оол олар суурнуң хереззеннериниң хуралынга безин олурушпастар болгай. Хереззен чон ортузунга ажыл чорударынга комсомол, профэвилел организацияларының боттуг дузаламчызы база улуг рольдуг болур, ындыг турбуже ол организацияларның талазындан тодаргай дээштиг хемчеглер көзүлбейн турар—деп, эш А. Шывак шүгүмчүлээн. Ындыг байдаллар өске-даа черлерде бар.

Семинарның киржикчилери Ак-Туруг салбырының ажыл-агыйында, ылаңгыя хереззеннер чөвүлелиниң ажылында, чамдык четпестерниң барын база илередип турган. Салбырның малчыннары бай-шыырак чурттап, хөй акшаны ажыллап ап турар хирезинде-ле, чамдык кижилер өг-бүленин бюджедин шын чарыгдаарынче сагыш салбас, харын-даа арагалаар чөрукче хандып турары «Өг-бүленин бюджеди, оон чарыгдалы» деп кежээге тодаргай илерээн.

Семинарның киржикчилери ол суурда чурттап турар аныяк өг-бүле Маадыр-оол, Январь Монгуштарның чурттап олурар бажыңынга чораннар. Оларның чурттап турары шынап-ла кайгамчык, бажыңы бичежек болза-даа оон ишти үргүлчү арыгсилиг чыдар болгаш ажылдап турары, ургуларының кижизидилгези дээш бажыннар аразында чарыштың тиилекчизи болуп, кызыл тукчугашбиле шаңнаткан. Хереззеннер чөвүлелиниң даргалары совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи Монгуш Кочукаевич Сагаанның өөнге кирип, оон ажыл, амыдыралын база сонуургап танышканнар. Малчынның өөнүн ыяжын чаа кылгаш, ону ак-көк будук-биле будаан, кидистерин база чаарткан, өгүнүң ишти делгем, шокар пес-биле долгандыр көжегелеттинген.

Эш Сагаан сал ажылынга үр чылларда ажылдап, чылгы, мыйыстыг бода малларны база кадарып келген. Амгы үеде келир чылын күрүнеге дужаар иттерни хүлээп алган, беш чылдың үшкү чылында оон хүлээлгези болза, ортумак деңзини бежен килограммдан кудулаттпас, бир баштан 3,4 кг дүктү алыр сорулгалыг.

Д. АРАКЧАА.

«Шынның» штаттан дашкаар корр.

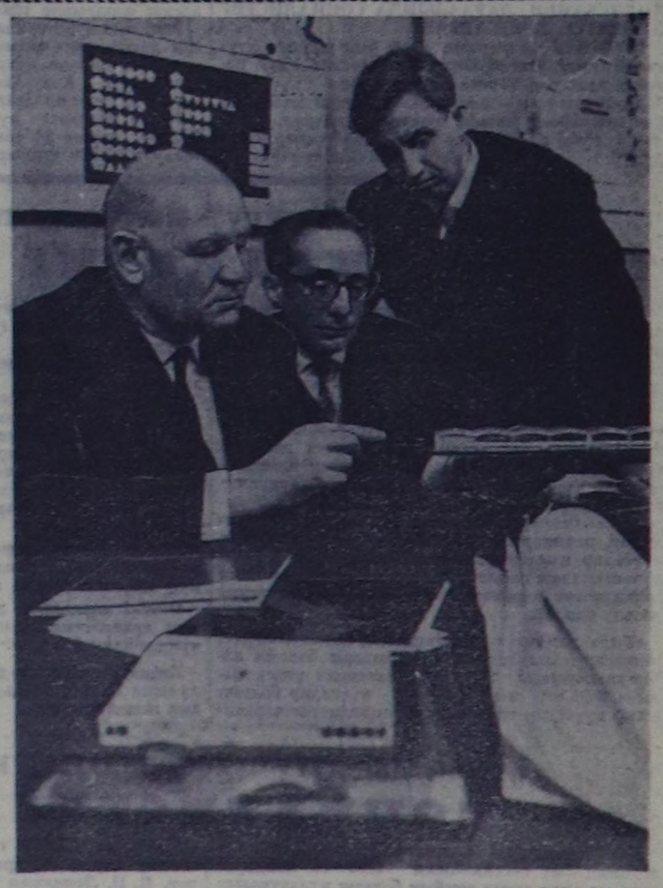

Чымын эптээр демир бетон каъттарны индустриалдыг арга-биле белеткээрин тургусканы дээш, Ленинградтың тудуг организацияларының болук инженерлеринге 1967 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын тывыскан.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан оң талазынче): Күрүне шаңналының лауреаттары Главзапстройнуң начальниги К. А. Глуховский, Күрүнеиң «Ленпроектстройпроект» толевилел институдунуң кол конструктору Б. В. Горенштейн болгаш ССРЭ-ниң Күрүдунуң Толевилел институдунуң кол специализи В. Я. Павлайнен.

СЭТА-ның фотохрониказы.

1967 ч. декабрь 2.
ШЫН
2-гилрын

ХҮЛЭЭЛГЕНИ АЖЫРАР

Ноябрьның бир аяс хүнү турган. Чөөн-Хемчик районуң «Чыраа-Бажы» совхозунда Шык-Бажы сүт-бараан фермазынга чеде бердивис. Бо ферманың дугайында, ында сурагжаан саанчылар Хомушку Кувискаал, Кара-Сал Таан болгаш өскелериң-даа дугайында мооң мурнунда хөйнү дыцнаан улус бис. Ынчангаш ферманың ажыл-ижиниң дугайында сонуургап көөрү черле солун.

Ферма эргелекчизи Монгуш Шериг-оол бо. Бистиң салган айтырыывыска харыылап, ол мынча дидир:

— Чылда бир инекке онаштыр 1700 кг сүт саап алыр хүлээлгелиг турган улус бис, он айлар дургузунда ону 1896 кг кылдыр күүсеткен бис. Чыл төңгүже чедир ону 2 мүңдан дыка ажырар бодап турар бис.

— А дээре дээн саанчыларның көргүзүглериниң дугайында чүү чугаалап болур силер?

— Оларның көргүзүглери оондаа бедик болдур ийин. Чижээлээрге, Хомушку Кувискаал биле Кара-Сал Таан олар кайызы-даа эрткен он айлар дургузунда бир инекке онаштыр 2269 кг сүттү сагганнар, а оларның хүлээлгелери — чыл дургузунда кайызыдаа 2300 кг сүттү саары турган болгай, ынчангаш чылдыы-биле алырга хүлээлгелерин ажыр күүседип шыдаар улус. Монгуш Өшкү-Саарны ап көрээли. Бир инекке онаштыр чылда 2250 кг сүттү саап алыр хүлээлгелиг турган, 2032 кг чедирипкен. Өскедаа саанчыларывыс боттарының чыл хүлээлгелерин ажыр күүседир хире болуп келген, чижээлээрге, Монгуш Опуй, Монгуш Чочаймаа, Монгуш Бичии-Уруг оларга хамааржыр.

— Сүт саалдазының алдынган хүлээлгелерден безин ажыр турар ындыг бедик көргүзүглерин канчаа чедип ап турар силер?—деп, ферма эргелекчизинден база айтырдывыс.

— Кол-ла чүве— инектериң ажаалда, чемгерилгезинде— деп, ол чугаалады. — Сүт саалдазын кудулатпас дээш, бо чылын инектерни эрте-ле тургузу азырап кирипкен бис. Чем четчир. Амдыызында бир инекке-ле хонукта 15 кг силос, 1,5 кг чарба, 3 кг ногаан сула берип турар. Саваңны буска ылбыраткаш бээр. Дус четчир. Ынчаарга чайын сериин чайлагга, эки оътка турган бис. Аңаа база-ла малдың чемгерилгезиниң дугайында улуг сагышты салып турдувус, ылаңгыя инектериң одарын солуур хемчеглер сугсуг дээш...

Фермада бо хүннерде 200 инек бар. Төрүүр өйү чоокшулап, сүдү соглу бергеннери казып кааптарга, ам саап турар инек— 110. Бүгү инектерни шуптузун-даа саар турда, ында 6 саанчы ажылдап турар. Ынчангаш, сүт саалдазының көвүдеп турарынга база бир улуг идиглиг чүве—оларны машина-биле саап турары: инектер аңаа чанчыгып каарга, оларның сүдүн саалда бүрүзүнде бүрүн алыр арганы ол база бээр. Ында хары үгда 8 инекти саар саалда аппарады бар, ол артында-ла көжүп чоруур.

— Машина-биле саарының ажыктыы чүдел?—деп айтыраргa, ында саанчы бүрүзү аңаа тодаргай харыылап бээр.

— Хол-биле саап турар үевисте инектерни 12 кижи саап турган, ам 6 кижи бис —дижирлер. Бир артык — чедиги саанчы база бар, ол болза саанчылар ээлчежип, кайы бирээзи дыштанып турда, ооң ориун солуур.

Электри саалда турда, саанчыларның ажылы улуу-биле чиигээр. Эртенги саалданы 5, кежээкизин — 6 шактан эгелээр. Ынчангаш бүдүн чартык шак иштинде инектерин саап четтигиптер, а хол-биле саап турда, аңаа ийи ажыг катап шак үнер турган.

Саар өйде инектер чарбаны чип турарлар. Электри саалдага шилчээни-биле холбаштыр саанчылар чамдык баштактанганзыг үүлдерни база чугаалаарлар. Электри саалданы эгелеп турар үевисте мотор ажылдап кирипгерге, инектер ооң даажынга хоюп чоруп турганнар, а ам дээрге мотор ажылдай бээрге-ле, боттары маңнажып келгилээр, ынчангаш инектиң шолазын адап кыйгыларга-ла, ол боду саалдада турар черинге кээп туруптар-даа дижирлер.

ЭКИ ШЫНАР ДЭЭШ

Сан талазы ындыг-ла-дыр. А шынар талазы кандыгыл? Бо талазын база сонуургап турдувус.

—Сүдүнүң арыг болурунуң талазы-биле бо ферма совхозта бирги черде турар болдур ийин—деп, бистиң-биле кады чораан, чурук тыртыкчызы эш Экер-оол аңаа чугаалады.

Мону ферманың кижилери кандыг хемчеглер-биле чедип ап турарыл? Оларның саггаан сүдүн үүге черле холуп көрбээнил? Маңаа ферма эргелекчизи, ферманың хамаарышканы салбырнып зоотехниги тодаргай харыылап бердилер: саалда аппарадын саалда мурнунда содалыг, изиг суг-биле чуур, арыг аржыылдар-биле үлгүүр. Бүгү саваларны арыг тургузар. Саанчылар боттарының хөлдарын эки чүп алырлар. Сүттү арыг марля-биле шүүрээр. Инектериң эмиглерин эки чуур, инектер каяа-даа хирлиг черлерге чыткылап алыр болгай, ону утпас.

Сүттү доора чыттардан база ацылаар. Чижээлээрге, сүттү машинага үүдүрүп турда, машинаны ажылдатпас, үүге дээрге бензин чыды холужуп болур. Сүт көөртүр машинаның кайы хире арыын ыяап хынаар. Мынчангаш сүт ажый бээр, өске доора үүлдербиле бокталы бээр таварылга фермада шуут узуткаттынган.

— Сүт саалдазын көвүдедир, ооң шынарын бедик болдурар, чижээ, сүттү холуг чокка арыг кылдыр дужаап турары дээш, ферма ажылдакчыларының материалдыг сонуургалын бедидер талазы-биле хемчеглер бисте ажылдап кылдынган, ам Шык-Бажы фермазының ажылдакчыларынга ол бүгү чүүлдер дээш немелде 20 хуу төлевирни бээр бис—деп, совхозтуң кол зоотехниги И. Янбуков чугаалап турар.

Шык-Бажы фермазында сүттүң үскүрүн бедидер дээш демиселди чорудуп турарын айтыр херек. Ферма эргелекчизиниң сөзүнден алырга, инектериң сүдүнүң үскүрү кыжын январь ай үезинде 5,1 хуу чедип турар, ынчалза-даа 4,5 хуудан черле кудулавас. Бо талазы-биле алыр хемчеглерни фермада эки билир. Сүттүң үскүр болуру — чемниң рационундан болгаш малдарның селгүүстээшкининден улуг хамааржыр. Чижээлээрге, эки чемгербеске, ылаңгыя белоктуг чемнер эвээште, сүттүң үскүрү кудулаар. Саалданың техниказын шын чорудары, инектериң эмиглерин эптиг массаж-таары сүттүң болгаш ооң үскүрүнүң көвүдээринге улуг салдарны чедирер, ылаңгыя саалданы дурген доозарга эки. Инектиң сүдүнүң үскүрү сүдү соглурунуң мурнунда сөөлгү 2—3 ай иштинде онза бедиир дээрзин фермада кичээнгейге ап турар.

Ферманың бүгү инектери симменталь уксаалыг болгаш ам ында 110 бызаа бар. Чаш бызаларда бир, а ооң өскелеринде — ийи кижи ажылдап турар. Чаш бызаалар ажаакчызы М. Бапый бызаага кандыг-бир аарыг болур болза, хемчеглерни ап, херек апарза, эмнерни сыкыртып-даа алыр. Бо дээрге зооветеринарлыг өөредилгени чорудуп турганының ажыктыг түннели ол-дур. Бызаларның ижин-шөйүнү аарыгларынга, өтпектээр үүлдеринге удур ижин чазаарының янзы-бүда алды ай дургузунда бир бызаага-ла ортумаа-биле 135 кг сүт онаажыр кылдыр берип турар. Чогуур өйүнде машинага тыртырган сүттү бир башка 400 кг онаажыр кылдыр база берип турар. Ооң-биле кады кылымал сүт белеткээрин мында чурум болдурган, ол чорук аңаа сүттү камнап, ооң бараанныг талазын көвүдедир арганы бээр.

Оон ынай үүл? Эки бызаалар алыр дээр болза, эдержилгени чөп организастаар. Чамдыкта малчыннар аныяк малды чогуур назыны четпээнде эдержилгеге киирипгер үүл бар, ооң ажыы чок, ындыгларның бызаалары кошкаддаа, сүдү эвээш-даа болур. Ынчангаш үүгле ийи хар четкенде эдержилгеге киирер, ынчаарда оларның организми улуг инектериң деңнелинге четкен турар. Бо фермада сөөлгү үеде тарып боозадылганы чедиишкинниг чорудуп турар. Ооң түннелинде мал кызыраар чорук шуут узуткаттынган. Тарып боозадылганың кандыг ажыктын ферманың ажылдакчылары эки билир.

Ол болза: эн дээре уксаалыг бүдүрүкчүлериң үрезин хөй удаа ажыглаар, ферманың турар черинден он-он, чүс-чүс километр ыракта турар уксаалыг бүдүрүкчүлериң үрезин ажыглаар, малдың кызыраар чоруун узуткаар, янзы-бүрү халдавырлыг аарыглардан чайлаар болгаш төрел малдарны эдериштире бээринден чайлаар арганы бээр. Тарып боозадылга үезинде ону чорудар черни санитария талазы-биле эн эки кылдыр тургузар, ооң ажылдакчызы арыг халаттыг болур, холду эки чүп алыр, тарып боозадылга херекселдерин халдавыр чок болдурар, оларны хайнып турар сүгга чогуур өйүнде тургузар дээн чергелиг үүлдерни шыңгыы сагып турар. Инектиң эдержилгеге хөөнү кажан кирип келгенин барымдаалап турар, чижээлээрге, кежээ болгаш дуне хөөн кирип келген болза, кажан тарырыл, дүүште хөөн кирген болза кажаныл дээн ышкаш. Ынчангаш зооветеринарлыг ажылды бедик деңнелге тургузар болза, үүгле ынчаарда тарып боозадылга эң эки түүнелин бээр.

Уксаажыдылга ажылын ол фермада кичээнгейлиг чорудуп турар болгаш ону моон соңгаар улам чурумчудар. Инектериң сүдү эвээжеп, кыраанныгын эткe берипкеш, эң эки сүттүглерин арттырып алыр, бызааларны база эн хөй сүт бээр инектерден арттырар. Инектерни колдуунда 7—8 чыл иштинде саар, ынча саалда үелеринде оларның сүдү хөй болур, ынчаарга 9—10 саалда үезинде сүттү хөй берип турар болза, ындыг инекти саап уламчылап болур. Нинтизи-биле алырга, 9—10 саалда үезинде инектериң сүдү бадып эгелээр, харын ынчаарда оларны эткe хереглээр апаар. Бонитировканы чылдың чорудуп, үстүнде айыттынган шилилгелерни боттандырып, уксаажыдылга талазы-биле зоотехниктиг бүгү өөрүшкүлүг түннелдерни чедип алырынга ферма ажылдакчыларының инициативтиг, чүткүлдүг ажылындан аңгыда, ында партия бөлүүнүң (удуртукчузу Хомушку Кувискаал) организасчы, удуртукчу ролю шиитпирлиг рольду ойнаан дээрзин демдеглээр херек. Фермада коммунистер амыдыралдың бүгү айтырыгларын идепкейлиг шиитпирлеп турар болгаш коммунист бүрүү даалгалыг, ооң күүселдези дээш хуралдар мурнунга олар доктаамал отчёдун кылып турарлар. Совхозтуң коммунистериниң чоокта чаа болуп эрткен отчёт-сонгулдалыг хуралынга бо дугайын база демдеглеп турган.

Шык-Бажы фермазының ажылижиниң эки үүлдери ындыг-дыр. Ынчалза-даа четпестер база барын чугаалавас аргажок. Ол үүл дээрге, продукцияның бот-үнезин чиигедириниң айтырымын чугаалажып, ооң чугаазын билип турар болза-даа, ол дугайында экономиктиг саналгалар кылып, түүнелдерни үндүргеш, ону анализтээш, хемчеглер алыр талазы-биле черле четпес ажылдап турар. Бо дугайын, чижээлээрге, салбыр зоотехниги-нден, совхозтуң кол зоотехниги-нден айтырарга, тодаргай билбестер. Кол зоотехник харын-даа: «ол дугайын совхозтуң экономизинден айтырын көрүүгер» деп каар. Олар ындыг болганда, саанчыларның, черле ферма ажылдакчыларының байдалы кандыгыл дээрзи билдингир-дир.

Бо айтырыг ында иинти ажылдың иштинде, бир янзы чугаалаарга, «боду дужунда шиитпирлеттинип чыдар», тодаргайлаарга саналгага, анализке үндезилээш, зоотехниктиг, экономиктиг эртемге үндезилээш, системнедир ажылдап кылган үүлге үндезилээш шиитпирлээр чорук амдыызында бодунуң делгем оруунда кирбээн. Ооң хараазында ферманың ажылдакчыларында бо талазынга экономиктиг саналга кылыр чаңчыл хүн бүрүнүң кол сагыш салыр үүлдериниң бирээзи болу бербээн, ол кончуг хомуданчыг. Ынчангаш куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның бот-үнезин чиигедир талазының айтырыынче моон соңгаар бир кол кичээнгейни салыры негеттинип келген, бо талазы-биле хамыктын мурнунда мал ажылының тускай эртемниглери агелекчилер болур, олар бо херек дугайында масса малчыннарны өөредир ужурлуг. Бо айтырыгны чедиишкинниг шиитпирлеп алыр болза, фермага ажыл дээрге, тырлы берген дош хенертен шимчээш, хем шыылады агып бадыпканы-биле бир домей, ынчаар шулуудай бээр ийик.

Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты калбартыр деп инициативаны бистиң чуртуң ажылагыйының янзы-бүрү адырларының коллективтери үндүрген. Ынчаарга Шык-Бажы ферманың ажыл-ишчилери ону деткивишаан, боттарының мурнунда шиитпирлеттинмээн айтырыгларны боттуг шиитпирлеп ап, келир үедеги планнарын чедиишкинниг күүседип шыдаар дээрзинге бүзүрээр бис. Ынчаарга оларның кол планы — келир чылын бир инекке онаштыр сүт саалдазын фермага ортумаа-биле 3 мүң килограмм чедирери болуп турар.

С. САМБА-ЛЮНДУП,
«Шынның» тускай корр.
Фотолар **К. ЭКЕР-ООЛДУУ.**

Сорулга — 3 мүң килограмм...

«Чыраа-Бажы» совхозта Шык-Бажы сүт-бараан фермазының дуржулгазындан.

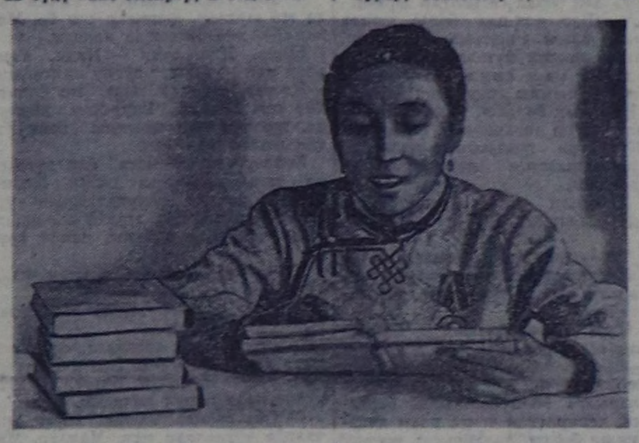

Кара-Сал Таан кичээлге белеткеник олур.

ТАРЫП БООЗАДЫЛГА, УКСААЖЫДЫЛГА

Төрүүр инектериң ажаалгазының дугайында зоотехник М. Мундукай чугаалап турар.

— Төрүүрүүнүң мурнунда инектерни ай бурунгаар тургузу азыраар бис—деп ол ынча дидир. — Бо өйде оларга силос, ажыг бүдүмелдерлиг чемнер бербес, оларны хөй бээр болза, ара-салып болур, үүгле белоктуг чемнер бээр. Чоокта чаа сигенивисти хынап көөрүвүске, ооң минералдыг бүдүмелдери, чижээ, ында галий, фосфор, микроэлементилер эвээш болган, ынчангаш ону чугай, прикеттер-биле четчелештирер апаар бис. Бо өйде малдың чемин шын эвес бээр болза, бызаа кошкак төрүттүнүп болур. Инек төрээн соонда, бызааларга хамаарыштыр тускай аптеканы чөп ажыглаар дээш бызаа ажаакчылары кызыдарлар. Фермада чурумну алырга, бызаалар чаа төрүттүнген соонда, оларны 10—15 хонукта иезиниң аа сүдү-биле эмзирер, а ооң соонну бээр шак-ла ынчаар хемчеглерни алгаш туруптар. 4—6 айларлыг бызааларда —Монгуш Ондар-оол база чедиишкинниг ажылдап турар, хонукта ооң чедип ап турар немелде деңзизи ортумаа-биле бир бызаага онаштыр 650 грамм.

ЧҮГЛЕ БҮДҮРҮЛГЕ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЭВЕС

Шык-Бажы фермазынга 1962 чылда-ла коммунистиг куш-ажыл коллективи деп бедик атты тывыскан. Ынчангаш ында ажылдап турарлар ол атты үүгле бүдүрүлге талазы-биле көргүзүглеринге хамаарыштыр шынаыктырып турар эвес, ооң-биле кады өөредилге, чүрүттүлгага база үлегерин өскелерге көргүзүп турар. Ферма бар бүгү 7 саанчы болгаш кадарчылар кежээки школада өөренип турар. Олар кежээки школаның 6, 7, 8, 9 класстарында. Эрткен чылын зооветеринарлыг өөредилге турган, бо чылын ол база ажылдап кирипкен.

Ындыг өөредилгени программа ёзугаар доосканнарга тускай шынзылгалар бээр. Кижилериң билиниң хирезин көрүп турган, моон соңгаар саанчыларга бирги, ийиги, үшкү класстың саанчызы дээр чергениң аттарын тыпсырын чурумчудар бодалдыглар. Ынчангаш саанчыга ооң класын барымдаалап турган, ажыл төлевирин немеп бээр, классты тыпсырда, ооң билиг мергежилинден аңгыда, каш чылда, кайы хире ажылдаанын база барымдаалап көөр.

Саанчылар, кадарчылар хөй-ниити ажылының талазы-биле идепкейлиглер. Олар бот-тывынгыр уран үүл бөлүмнеринде хаара туттунган болгаш боттарының күжү-биле оюннарны чонга бо-ла көргүзе берген турарлар. Көрүүнерен: Кувискаал шулук номчаан, Чочаймаа кожамыктар ырлап, танцылаан туруптар, Кара-Кыс, Манчың-оол, Ыдый-оол олар янзы-бүрү ырларга мергежилдиг, Багай-оол сыгырты бээр. Ферма эргелекчизи боду база шүлүктээш кириптер...

Оларның чуртталгазын кандыг дээрил! Чаңгыс аай төлевилел ёзугаар эки бажыңнарны оларга пулуп берген. Кымнын-даа бажыңына кире бээрге, арыг-силиг, чырык чаагай. Радиоприёмниктер, номнар делгээн үүлдер, ханада, шалада чаткан хевистер, хеп чуур машиналар, стол кырының шактары... Бо бүгү оларның амыдыралында чаңчыл болган үүлдер. Хостуг шактарында номнар, солуннар, сеткүүлдер номчугулаан олургулаар. Кижи бүрүзү солуннарны, журналдарны кашкаш кылдыр чагытылап алган.

Чоокку үеде кылыр үүлдер дугайында совдургап, салбыр агроному М. Мундукайдан айтырарывыска, ол мынча дидир:

— Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга уткуштур алган хүлээлгелерин ферма чедиишкинниг күүседткен, ам бо хүннерде сүт саалдазын көвүдедир дээш бүгү күштү салыр бис. Ол сорулга-биле малга бээр чем рационун кышка таарыштыр эде көрдүвүс, тодаргайлаарга, малга силос, чарба, сигген, саваң болгаш өске-даа чемнерни бээриниң нормазын көвүдеткен, мал чеми четчир. Ынчангаш бистиң фермавыска сүткүр уксаанның инектерин өстүрер деп алыс сорулга ёзугаар, ону чедип алырда, инектериң баш санындаа, бир инекке онаштыр алыр сүттү-даа көвүдериниң оруубиле ажылдаар бис.

Зоотехниктиң бо сөстерин бадыткаанзыг, малдың кажаа-хораа үүлдериниң талазы-биле хемчеглерни ала берген. Бо чылын 150 бызаа кирер болгаш 30 инек төрүүр кажааны ажыглалга киирер. Ооң-биле кады чоокку келир үеде 300 инекке кажааны база тудар, аңаа электросаалда талазы-биле байдалды амгызындан улам эки кылдыр таарыштырар.

Бо бүгү үүлдерни бүдүреринге саанчыларның салыышкынын тодаргай чугаалаан бис, ынчаарга маңаа кадарчыларның үлүүн база утпас херек, оларның аразында ылаңгыя Куулар Семизей, Куулар Тогус-оол болгаш Донгак Манчың-оолду онзалап айтыр бис.

* * *

Бо бүгү өөрүшкүлүг түннелдерни чедип алырынга ферма ажылдакчыларының инициативтиг, чүткүлдүг ажылындан аңгыда, ында партия бөлүүнүң (удуртукчузу Хомушку Кувискаал) организасчы, удуртукчу ролю шиитпирлиг рольду ойнаан дээрзин демдеглээр херек. Фермада коммунистер амыдыралдың бүгү айтырыгларын идепкейлиг шиитпирлеп турар болгаш коммунист бүрүн тускай догунналашкынны болгаш хамаарышпас чорукту бодунуң кады демиселиниң ачызында чедип алган».

Революцияның бирги үе-чадазында кол сорулга болза, хамаарышпас чорукту чедип алырында болуп турган, ынчаарга ооң ийги үе-чадазында социал революцияны боттандырарын эгелээр ужурлуг деп, аш-Шаабн демдеглээн.

АДЕН. (СЭТА). «Хосталганың национал фронтузунуң» информация бюрозунуң хүн санында үнер «ас-Саури» деп информация бюллетенинге фронтуунуң политиктиг программазын парлап үндүрген. Ол программаның кол утказы мындыг.

Улус массаларның авангарды революстуг партияны тургузар, социал чаартылгаларны чорудар, бюрократсыг чорук болгаш буржуазны идеготтер-биле демисежир; боттуг байдалдарны барымдаалап тургаш, эртемниг социализмге үндезилээш, экономика болгаш социал хөгжүлдени боттандырар.

Солагай таладан — ферма эргелекчизи М. Шериг-оол, кадарчылар Д. Манчың-оол, К. Семизей, К. Тогус-оол, М. Ыдый-оол.

ДАШТЫКЫДА

Великобританияның Компартиязының XXX съездизи доозулган

ЛОНДОН. СЭТА-ның корреспондентизи О. Пивоваровтуң дамчыдыр турары болза:

Великобританияның Коммунистиг партиязының XXX съездизи бодунуң ажылын дооскан. Съездиниң түүнел хуралынга делегаттар «Түреңги чорук-биле демиселдиң дугайында» Күүскомнуң киирген резолюциязының төлевилелин чугаалажып көрген. Англияга «чечектелген ниитилелдиң» дугайында буржуаз пропаганданың шуугаазынарының бүгү хоозунун ол резолюция сойгалап турар. Чүрттүң чеди чурттакчызының бирээзи-ле түреңги байдалда чурттап турар дээрзин ол резолюцияда айыткан.

Түреңги чоруктуң үндезин чылдагааны ниитилелдиң аңгы характеринде деп, резолюция демдеглеп турар. Түреңги чорук-биле демиселге өртектериң болгаш орулгаларның амгы политиказын узуткаары, национал байлактарны эде хуваары, шериг чарыгдалдарының чартык кезиин кызырары эргежок чугула. Бо талазы-биле алыр далаштыг хемчеглер болза, ажыл төлевириниң эн эвээш дээн магадылал хемчээлин доктаадыры, пенсияларның болгаш өске-даа пособиелериниң хемчээлдерин бедидери, квартира хөлезизин чиигедири болган турар ужуралт.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң дугайында резолюциязында съезд империализмге удур демиселдиң чаңгыс аай фронтузун кошкадып турар Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртулгазының чарыдырыкчы ажыл-чорудулгазын шиитпирлиг буруу шапкан болгаш кыдат улус чуртту болгаш партияны шын орукче катап эгидип шыдаар дээрзинге идегелин илергейлээн. Коммунистиг өске-даа партияларбиле, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязыбиле кады Великобританияның Коммунистиг партиязы коммунистиг болгаш ажылчын партияларның делегей чөвүлел хуралын чылдырар дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүбиле консультативтиг ужуражыышкынны чылдырарының идеязын деткээн деп, резолюцияда демдеглеп турар.

Съезд кара чаңгыс шын политика дээш демиселге чөөн күштериниң чаңгыс эвиниң дугайында резолюцияны үүлдүг деп санаан болгаш чазактың угланыышкынын бүгү англи улустуң эрге-ажыктарынга таарыштыр үндезини-биле өскертирин чедип алыр деп кыйгырган.

Улуг монополистиг капиталдың эрге-ажыктарынга дүгжүп турар амгы экономика угланыышкынынга удур демиселдиң тодаргай оруктарын орулгалар талазы-биле политиканың дугайында резолюция айтып турар.

Делегей хөректоринге Британияның ролюун дугайында резолюция империализмге удур. тайбын, национал хамаарышпас чорук. демократия болгаш социал деппилге дээш демиселге чурттуң деппилгелиг күштериниң кол сорулгаларын айтып, Вьетнамда америк агрессияны соксадыр дээш демиселди ол сорулгаларның эң чугулазы кылдыр көрүп турар.

Съезд партияның «Социализмче британ орук» деп программазының төлевилелин база чугаалажып көргеп. Коммунистиг партияның эчис сорулгазы—социалистиг хөгжүдениң оруунче Англияның тайбың шилчин киреринiң оруктарын болгаш аргаларын ол программа тодарадып турар.

Делегаттар программаның төлевилелин улам ыңай өөренип көөр болгаш тодарадыры-биле, а ол ышкаш англи ажылчы чоннарның ортузунга калбаа-биле непередир төлээде, чер-черниң партия организацияларынга шилчидип бээр деп доктааткан.

Съезд партияның Күүсекчи комитединиң чаа составынга 45 кижини соңгаан.

Партия Англияның амгы кризизиниң тодаргай анализин кылып, бистиң маңаа хүлээп алган шиитпирлеривис ол кризистен уштунуп үнериниң оруун, англи ажылчы чоннарның бурунгаарлаар оруун айыткан дээрзин ВКП-ниң даргазы Фрэнк Стэли съездиниң түүнел хуралынга чугаалаан.

Съездиниң хагдыныгын чарлаан. Партийжи гимн «Интернационал» залга чаңгыланып турган.

Аравияның Мурнуу чүгү тускай догуннаанын байырлап турар

АДЕН. СЭТА-ның тускай корреспондентилери А. Кисловтуң болгаш В. Борисовтуң дамчыдыр турары болза:

Чаа араб күрүне — Мурнуу Йеменниң Улус Республиказының улузу «Хосталга хүнү» деп чарлаан хамаарышпас чоруктуң баштайгы хүнүн ноябрь 30-де байырлаан. Аравияның Мурнуу чүгүнүң черин 128 чылдарда эжелеп келген сөөлгү англи солдаттар ноябрь 29-та ында шериг баазаларындан үнүп чоруткан.

Ноябрь 29-тан 30-че дүн ортузунда Аден хоорайнын чанында дөң кырынга «хосталганың одун» кывыскан. Янзы-бүрү өңнүг ракеталар дээрже ужугуп үнүп турган. Чаа республиканың национал гимнизин эң-не баштай күүсөткен.

Англи чазактың төлээлери-биле Женевага чугаалажылышкыннар кылып чораан, чанып келген «Хосталганың национал фронтузунуң» Кахтан аш-Шааби баштаан төлээлерин уткууру-биле муң-муң аденчилер, чоок хоорайларның болгаш районнарның чурттакчылары ноябрь 30-де дыка эрте турда, Аден аэропортунга чыглып келген.

Аденге чедип келген соонда дораан-на корреспондентилерге кылган медеглелинге аш-Шаабиниң демдеглээни: «Хамаарышпас чорукту Англиядан дилээр дээш Женевага чугаалажылышкыннар кылырыбиле чорбаан бис. Бистиң улузувус никтер, номнар делгээн үүлдер, ханада, шалада чаткан хевистер, хеп чуур машиналар, стол кырының шактары... Бо бүгү оларның амыдыралында чаңчыл болган үүлдер. Хостуг шактарында номнар, солуннар, сеткүүлдер номчугулаан олургулаар. Кижи бүрүзү солуннарны, журналдарны кашкаш кылдыр чагытылап алган.

Чоокку үеде кылыр үүлдер дугайында совдургап, салбыр агроному М. Мундукайдан айтырарывыска, ол мынча дидир:

— Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга уткуштур алган хүлээлгелерин ферма чедиишкинниг күүсеткен, ам бо хүннерде сүт саалдазын көвүдедир дээш бүгү күштү салыр бис. Ол сорулга-биле малга бээр чем рационун кышка таарыштыр эде көрдүвүс, тодаргайлаарга, малга силос, чарба, сигген, саваң болгаш өске-даа чемнерни бээриниң нормазын көвүдеткен, мал чеми четчир. Ынчангаш бистиң фермавыска сүткүр уксаанның инектерин өстүрер деп алыс сорулга ёзугаар, ону чедип алырда, инектериң баш санындаа, бир инекке онаштыр алыр сүттү-даа көвүдериниң оруубиле ажылдаар бис.

Зоотехниктиң бо сөстерин бадыткаанзыг, малдың кажаа-хораа үүлдериниң талазы-биле хемчеглерни ала берген. Бо чылын 150 бызаа кирер болгаш 30 инек төрүүр кажааны ажыглалга киирер. Ооң-биле кады чоокку келир үеде 300 инекке кажааны база тудар, аңаа электросаалда талазы-биле байдалды амгызындан улам эки кылдыр таарыштырар.

Бо бүгү үүлдерни бүдүреринге саанчыларның салыышкынын тодаргай чугаалаан бис, ынчаарга маңаа кадарчыларның үлүүн база утпас херек, оларның аразында ылаңгыя Куулар Семизей, Куулар Тогус-оол болгаш Донгак Манчың-оолду онзалап айтыр бис.

* * *

Бо бүгү өөрүшкүлүг түннелдерни чедип алырынга ферма ажылдакчыларының инициативтиг, чүткүлдүг ажылындан аңгыда, ында партия бөлүүнүң (удуртукчузу Хомушку Кувискаал) организасчы, удуртукчу ролю шиитпирлиг рольду ойнаан дээрзин демдеглээр херек. Фермада коммунистер амыдыралдың бүгү айтырыгларын идепкейлиг шиитпирлеп турар болгаш коммунист

Макнамара белен

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Чаартылганың болгаш хөгжүлденің делегей банкызының күүсекчи директорлары банкының президентизиниң албан-дужаалынга олурарын АКШ-тың камгалал министри Роберт Макнамарга саналдаар деп шиитпирлээн. Ол дугайын бо банкының директорларының баштаар черинiң албан өзуу-биле эвес хуралы болган соонда чарлаан.

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың камгалал министри Роберт Макнамара чаартылганың болгаш хөгжүлденің делегей банкызының президентизиниң албан-дужаалынга олуртур дугайында ол банкының саналын хүлээп ап тур мен деп медеглээн. АКШ-тың камгалал министриниң албанындан дужеримниң хүнү ам дээрезинде тодараттынмаан деп, Макнамара тускай медеглелинге айыткан.

1967 ч. Декабрь 2.
ШЫН
3-КУ АРЫН

В. И. Ленинниң төрүттүнген аңнуңнан бөөр 100 чыл болуруна

В. И. ЛЕНИННИ КАМГАЛАП ЧОРААН

1920 чылдың ноябрь 7-де В. И. Ленин Ф. Дзержинский болгаш Н. И. Муранов олар-биле кады Москваның 1-ги кавалерия школазының доозукчу курсантыларының хуралынга чедип келген.

Ол үеде Н. В. Смирнов од школаның курсантызы турган. Лениниң аңаа чедип келириниң дугайын бүгү курсантыларга дыңнаткан турган. Курсантылар Зубов шолдуң чанында манежке чыскаалыпкан, Ильични манап турган. Үр-даа болбаанда ийи чиик машина маңнап келген болгаш оон үнген элээн каш кижилериң аразында В. И. Ленинни бүгү курсантылар таныш каанар.

Ильич чүве чугаалаар дээш холун өрү көдүрген. Курсантылар ыпшыш-на барган. Владимир Ильич бодунуң кыска чугаазынга Совет эргечагырганың үш чыл иштинде чедип алган чедишкинин тайылбырлаан, кызыл командирлер иштики болгаш даштыкы контрреволюцияга удур демиселге идепкейлиг киржир дээрзинге бүзүрелиг илерсейлээн.

Ол ужуражыышкын дыка хөй курсантыларның большевиктер партиязынга кирер күзел, бодалдарын оттурган. Н. Смирнов мичаарда партияга кирген. 1921 чылдың март айда школавың болук курсантыларын Кремльче — ВЦИК (Бүгү-эвилелдиң Төп Күүсекчи Комитеди) аттыг 1-ги каттышкан шериг школазынче командировкаладып чоруткан. Олардың аразында Смирнов турган. Кремль камгалалыңга албан эрттирери — улуг идегел. Ылаңгыя 27-ги постуга (турушка) таңнылдаары эң харыысалгалыг. Ол болза В. И. Лениниң квартиразынче кирер эжик аксы болгай.

27-ги постуга курсант Смирнов турушкан. Эртен Ильич квартиразындан үнгеш, таңнылыды көргеш:

— Экии, эш курсант! дээн.

— Экии, эш Ленин—деп, Смирнов харыылаан.

Ол-ла чылын курсант Смирнов бир-ле катап дүнекиниң 3 шакта 27-ги постуга келген. Солун турары курсант Ильичниң ажылдаар кабинединде ажылдап орарын дыңнаткан. Хенертен эжик ажыттынган соонда Ленин үнүп келген. Оон могап, шылагдааны черле илдең. Квартиразының эжинге чедип келзеде, ынаар кирбоон болгаш коридорнаан, ынчалза-даа таңнылы кижи улуг-биле чугаалашпас дугайын инструкцияда айыткан турган. Оон соонда чылдарда Н. В. Смирнов Лениниң чалбыштыг чугааларын чаңгыс удаа эвес дыңнаан.

1922 чылда школаның курсантылары В. И. Лениниң Хүндүлүг курсантыга соңгаан болгаш 1923 чылдың сентябрьда Ильичге Кызыл командир деп хүндүлүг атты тыпсыр дугайында шинтиринг хүлээп алган. Улуг театрга болуп эрткен байрыгыр хуралга Ленинге хүндүлүг ат тывыскан байыр чедиришкинин Николай Васильевич Смирнов номчуур ужурлуг турган. Ынчалза-даа ол хуралга Ильич келбейн барган, оон кадыы бакыраатынган Горкиге турган.

Чылдар эрткен. Кызыл командирлериң салым-чолу кандыг болганы? 40 чыл эрткенде, азы 1963 чылдың сентябрь 16-да, ВЦИК аттыг школаның доозукчулары В. И. Ленинге Кызыл командир деп атты тывысканының 40 чыл оюн демдеглээри-биле Москвага чыылганнар. Аңаа 50 хире кижи келген. Дыка хөй курсантылар Ада-чурттуң Улуг дайынынга, совет кызыгаарны камгалаарынга боттарының амы-тынын берип, революцияның чаалап алышкынарын камгалаарынга шынчы болур дугайында боттарының даңгыраан күүсеткеннер. А дириг артканнары — Ильичниң чагыларын боттандырарынга үлүг-хуузун бо хүннерде безин киирип турар. Олардың бирээзинге Н. В. Смирнов хамааржыр. Хоочун большевик, курлавырның полковниги Н. В. Смирнов «Билиг» нинтилелиниң Төп бажыңының лектору. Төрээн чурттуң бүгү булуңнарынга барып, Октябрь, Ильич, партия дугайында лекция, беседаларны номчуп чоруп турар. Ол—чоокта чаа Тыва-га кээп, лекциялар номчаан.

ЧУРУКТА: Н. В. СМИРНОВ амгы хүннерде.

Беседаны И. ЦЕЛИЩЕВ дыңнаан бижээн. Фото авторнуу.

АГАР-ЭЛЕЗИН

Кызыл туктуң кыгаңнаажы—сайгылгааны
Кыпсып турар Красноярск ГЭС-ким көрдүм.
Ийи суурнуң аразында чымыш дендээн:
Иниг бустар соокту хойзуп, бургурап тур.
Эртем биле кижи күжү катчып алгаш,
Хөректерин кертип каапкан чалымнар бар.
Эрэмчиктер дузаан кырлап маңнашкан деп,
Көвүрүглеп грузовиктер солчуп турлар.
Даглың хөрээн шыйлаңнадыр куржалгылаан
Дагыр-мызыр орук-биле баткаш, чоктаан
Тудугжулар үүле кылып, шуужуп турда,
Тулчуушкунче киргеннер деп сурааг болду.
Өөндүве чулук сөөрткен кымыскаяктар деп,
Өөр оолдар бедик моондак кырлап турлар.
Аккан сугнуң оттар кыпсыр «оттуунга» эптеп,
Агрегаттың күл боор таваан салчып турлар.
Кижи, дүүлаа, күчү, сорук, агар-элезин
Киржип турар тудуг-биле төрелдештим.
Ырлым-мыңда — шалыпчылар дайзыны,
Ыры-мында — маадыржаанар херечиин.
Аът байтык, демир-орук сөөртүп албас,
Аары дендии херектелдер мыңда бар-дыр.
Ажылчын кыс шишкиир хоолай башкарып тур.
Агар-элезин овааландыр саарлып туру.
Агар-элезин! Иниг хүндүс соок сугга
Оорга диштер шакылаже шыңнып алгаш,
Аңдаштанып, хөрээм сеңээ чиңнеп чордум.
Оорган дургаар чыпшынгылаар чассыг чордуң.
Агар-элезин! Частыг-чарлыг чайгы шагда
Чамдык хемнер эрги чуртун далдан каапкан,
Азып-тенээш, ооке черже чакпылдай бөөр.
Чаңгыс сен-не чуртуң эллеп артар чордуң.
Агар-элезин! Кенен шаамда сеңээ келгеш,
Адыштарым долдур-долдур аспактапкаш,
Үрезиннер чашкан арат дөзээр бодаш,
Уен-балай сени саарып, ойнап чордум.
Агар-элезин! Ам мен сени кайгап тур мен.
Авыралдыг ГЭС-ти тутчар «чишлиң» бар-дыр.
Дүнээ-биле совет кижи сени холаш,
Тудуг кылган — чалгыг дозар күчүтен сен.

Монгуш КЕНИН-ЛОПСАН.

Красноярск ГЭС,
1967 чылдың ноябрь.

Большевикчилериң сөзү

Тыккылама кыштың соогу дагжалалак.
Чыжыргана ак шаң-биле шыпкыналак.
Барык-ла чаа бүлүү доңган эрэмнерде
Балык ам-даа дунчуулаалак үе турда,
Барлык уңу
«Большевиктиң» кижилери
Бежен чылды
Белек-сөңнүг уткып алчык —
Маадыр иш дээш
Партияның, чалаавыстың
Тураскаалдыг
Түгүн эллээр чолдуг болчук.
Оранывыс хоочун ады — Эрги-Барлык,
Октябрьдан аныяксаан, чаа черге,
Артель дерип, «Большевик» деп адап тура,
Атка төлеп, шынчы боорун айыткаан бис —
Не-чурттуң,
Лениниң ачызында
Чаартынган,
Чалгынналган, чалыыткаан бис.
Чечектелген,
Чериистиң өөрүнээзинден
СЭКП-ге:
«Четтирдим!» — деп мөгейдиевис.
Эрги-Барлык сыңыштаже тарып, малдап,
Элбек сутту Ак-Хем-биле хемчээл түннеп,
Ыйгылакты когаан хоорай болдуварын
Ынак чуртка ыры-биле даңгыраглаал!
«Большевиктиң»
Могаг билбес оглу-кызы,
Балымывыс
Барлык хемче деңнеп алыыл —
Берген-сөс дээш,
Бергенипкеш, ажылдаалы,
Тураскаалдың
Түгү бисти баштап чорзун!

Салчак МОЛДУРГА.

Аас-кежиик дугайында чугаа

(ТООЖУДАН ҮЗҮНДҮЛЕР)

Донгак БЕГЗИ

Чайгы аяс хүнде Таңды-Ууланы Надежда биле бистиң бар чораан черлеривис таварты ашкан кижи, Тывада бар үнүштериң, аңнарның, куштарның барык-ла дөзжизин көрүп болур. Мында дыт, терек, хадың, чодураа, шарлан, тал, пөш, хады, шиви үнген эзимнер, мөөрүктер үзүлбес; чадаң ыяштарның кайызын ол дээр. Чайның бөшкы айында болап ажарга, хады, шиви, пөштүг чуксумаар арыг чыды аас, думчукка тулуп, хөректи долуп көөр. Тыныш безин чиик, ажык чүве дег апаар. Бүдүн-бүдүн оймактарны хөй янзы чечектер долган. Аяңнар шыпкан айыраң кызыл шеңне чечээ, байырлал хүннеринде шимелде ышкаш, кызыл чайт. Ай, бестиг оймактарның кайызын ол дээр. Ындыг ыыктарны черлик хаваннар чидиг азыг диштери-биле, андазын-биле андарган чүве дег, карартыр чушкуп каапкан чыткылаар.

А аңнар? Адыг, черлик, хаван, сыын, мыйгак, элик, хүлбүс дээш өскелериң-даа кайызын ол дээр! Чамдыкта олар орук аксынга бо-ла көстүр. Диин, хөөрүк ыяш кырлап, бо-ла сылдыртканындыр салчып турлаар.

А куштарны кайызын ол дээр: болап ашкан кижи тайга куштарының хөгжүмүн дыңнаар!

Чайның сөөлгү айы — августуң оннуң үезин, бистиң Таңды-Уула ашкан үевис, кат, чодураа, тооруктуң бышкан үезин болгай. Ынчалза-даа ыяш бүрүзү ногаан хевээр. Чүгле шарланнар тайга эзимнеринде күстүң кел чыдарын херечилеп, алдын-сарыг апаргылаан тургулаар.

Тайганың бо чараш чурумалдарының аразынга кайгамчык кыска ынак сеткилминиң хайыыкканындан арт-сынның кадыр-бертин, үзүн оруктуң ыракшылын уттупкан чордум. Ынакшылымны Надеждага сөглээр-дир деп бодап келгеш, чадаштым.

Ол аңгы-аңгы аллаларга каш орус ырлар ырлааш, бир-ле чүве дугайын боданган шинчилиг чор. «Мооң душтуу бар ирги бе, чок ирги бе?» деп бодал сагыштан ыравастаан. «Бар, чок-даа болза, маңа баштай эллээн «чөңгөлеп» чораш, ынаамны чоорту чугаалаайн»:

Надежда мөөң амыдыралга келир үедеги планымны сонуургап айтырды. Ийи чыл болгаш, Москваже өөренип чоруур апаарымны, ол дугайты Культура яамызының сайыдының аазаашкынын чоргаарал-биле чугааладым.

— Москвага үр өөренир? Оон соонда башкылаар?—деп айтырадыр.

— Үш — дөрт чыл Москвага өөренип алгаш келген соонда, нам, күрүне ажылы кылыр мен—деп дорт харыыладым.

— Чүге башкылавас? Башкы ажылы сеңээ солун эвес?— деп мындыг.—Мен бодаар: сен башкы ажылын сонуургаар.

Таварылга бооп башкылай бергенимни, келир үеде чонга улам дуалыг кижи болур төлөзинде, чоокку каш чылдарда бодумнуң чүткүл-соруумну өөренирп кылдыр шилип алганымны Надеждага бирден бирээ чокка тайылбырлап бердим. Ол бодунуң планын сонуургап айтыргалак чорумда, чугаалай берди.

— Мен кеззеде эмчи болур бодаардыр.—Хөй өөренир, улуг эмчи болур деп бодавас-тыр. Сен билир: мен кончуг бичии эмчи. Мөөң ажыл бичии-даа болза, арат чонга кончуг хөрек. Ону мен сонуургаар.

Надежданың өөренир дугайында тодаргай план чогу сеткилимге таарышпаан-даа болза, бодунуң ажылын үнелеп билирин, оозунга ынакшылдыын бодааш, эмчи ажылы эң солун, хүндүткелдиг, буянныг ажыл деп оон бодалынга чөпсүнген мен.

— Сөөң ажылын чонга агаар дег хөректиг ажыл-дыр, Надежда.

— Ийе. Ынчангаш мен аас-кежиктиг-дир, Дембек. Сен база—дээш боданы берди.

— Чүге?—деп сонуургадым.

— Мынчаар бодаар-ла, Дембек—дидир.—Сен башкы, мен эмчи. Мөөң ажыл, сөөң ажыл кайызы-даа берге. Кым берге ажыл кылыр — чонга хөй дуза чедирер-дир. Ынчангаш аас-кежиктиг деп билир.

Ол харыы мени бодандырыпкан. Надежда дээрге чүвени хандыр бодаар, мени ыракта-ла ажар кижидир деп чүвени билдим. «Чоонуң хөрээнге ёзулуг бердинген кижи-дир. Комсомол кежигүнү кижи ындыг болбайн канчаар» деп магадап кагдым.

— Мөөде сеңээ чугаалаар бичии чугаа бар, дыңнаар-ла, Дембек—деп, Надя элээн болганда мындыг.

— Кончуг эки-дир, чугаала — дээш, маңай бердим.

— Бис чайлагга бичиде танышкан — деп сөстер-биле уруг чугаазын эгеледи.— Ам улгаткан, чаңгыс черге ажылдаар. Мындаа Кара-Суг-га сен мөөң үүнү чугаалаан, ам бодаар-ла. Бис найыралдыг болур, мен тывалап, а сен орустан чугаалап өөренир. Аңаа база дузалажыр-ла. Ону Ужарлыгга баргаш, эгелээр деп бодаар. Сен кандыг бодаар?

— Улуу-биле четтирдим, Надя — деп, четтикпейн харыыладым.— Бот-бодувуска шыдаар-ла шаавыс-биле дужалажыылы, өөнүктер болуулу.

Надежда менче онза эллдек, эрге-чассыг көргеш, чугаавысты даңгыраг кылдыр бадыткаары-биле холун сунду. Ол шакта Надежда мөөң, найыралывыстың дөмдээ кылдыр, Михаил деп орус атты шаңнаан. Мен оон орус адын тываждыр, Идегел деп адаар болдум.

— Ак-көк дээр, улуг Таңды, силер дыңнаан: мээн тыва ат Идегел!— деп, Надежда кый дээрге аърга-даш чаңгыланды.— Чассыдын адаар — Идегелчик болур.

— Мээң орус адым Михаил — деп, Надежданың сөстерин өттүнүп кый дээримге, эзимнерже чаңгыланып чоруй барды.

— Мен сеңээ чаңгыс-ла бичии тыва ыр ырлаар, дыңнаар сен бе, Михаил?— деп Надежда диледи.

Ырла, Идегелчик — Надя, амыраар мен — дээш, уругну мактадым: —Идегел, сен хөй тыва ыр билирдир сен. Мындаа, Улуг-Хем кежерде, ырлаан ийи ырыңны база катап ырлап бээр сен.

Хендергеде чайлагга бир дугаарла таныжарывыста сөзүн бижип бергеш, улуска кочулаттырып турган кожамымны ырлай каапкаш, че, кандыг-дыр дээнзиг, менче көрдү.

Кайгай-ла бердим. Оон уламындан аңгадаан чүве дег апардым.

— Чүге сен ыыттавас? Ындыг ыр дыңнаваан, Миша?

— Ону канчан мынчага чедир утпаан кижи боор сен. Элдеп-ле чүведир, чугаалап көрем, Идегел — деп, далаштыра аарак диледим.

— Ону соонда, кажан хөрек, ынчаарда чугаалаар мен. Маңаар, Миша. Мен бодаар: аңаа сен ажынмас?—деп магадылады.

— Соонда дыңнаар мен. Кажан чугаалаарын бодуң бил, Идегел — деп чөпшөөрештим.

«Надежда мөөң ырымны утпайн, хөрээнге дерт чыл иштинде шыгжап келгеш, эң хөректиг өйде, чогум-на бөгүн, ырлааны мөөң улуг шаңнал болду. Ону ам, шөлээн, таарымчалыг өйде, ырлай бергени таварылга эвес-тир. Мени үргүлчү бодап чораанны илдеп-дир» деп бодап көзүримге, өөрүнчүүн чү дээр!

Бодум база-ла бо ыр ужун, бо шаңнал ужун Надеждага өрелиг артпаан болдур мен ийин. Мөөде бир кожамык ыр бар деп чугаалаарымга, ырла дээш албадай берген. Шынында мөөң сес одуруглуг ыржыгажым база-ла Надяны эң баштай көрген чылымда, аңаа ынакшаан сеткилиниде тывылган.

Хөректи алгыдыр чөдүргүлээш, ырлап, сыгыртырынга белеткен бердим. Эжиан көрген, сагыш-сеткилим ырлаарынга таарыжып, хөөн кирип, хайныгып келди. Аазаан кожамымны ырлаарының кайызы чораш, хенертен сүрөөдей хона бердим.

— Ча, ырлаар-ла эш, башкы —деп далаштырды.

— Баштай Надяга шагда бижип бергеним, ам чаа-ла оон дыңнаан ырымны сыгыт-биле күүсеттим.

Уругнуң шырайында өөрээн шинчи кирип, чаактары долбаннаныр келгенин эскердим. Эдигин келген боостаамны дөмей-ле алгыдыр чедүргүлеп, өске кожамыкты ырлаарына белеткеин бердим. Ыржыгашта кижиниң сагыш-сеткилин хайныктырыг дег онза чүве чок-даа болза, эргим кыска бодумнуң үнүмбиле сеткилиниң илерелин соглеп бээр бодадым. Ынчан ол ырны ырлаарымны бодап көзримге, Надяның мурнуунга шылгалда тударымбиле дөмей, девиденчиг болган. Хөректи сөөлгү катап алгыдыр чөдүргүлээш, ырны хоочун тыва аялга — коңгургай-биле бадырыптым.

Хамык ыыштар аразында
Калбак эзим шеди чараш,
Хамык кыстар аразында
Караа чымчак ыыаам чараш.
Хөй-ле ыыштар аразында
Көгеренээн шиви чараш,
Хөй-ле кыстар аразында
Хөөнү чымчак ыыаам чараш.

— Миша, ам сен ырлаан ырың сөзүн чугаалаар-ла — деп, Надежда сонуургай берди.

Кармаанымда дептержитежимдэ чыып бижээн ыр, шүлүктерим аразындан демги ырының сөзүн Надеждага үзе соп бердим. Ону номчуп, «шет», «душтук», «хөөнү чымчак» деп сөстерни айтырып, билип ап чорду.

— Ам база ырла, Миша—деп уруг диледи.

Ырны дагын ырлааш, сыгыт-биле күүсеттим. Надежда ыыт чок, бир-ле чүвени хандыр бодаан, бир-ле чүвеге таалаанзыг чоруп орду.

— Сен эки ырлаан-дыр. — Сыгыт кончуг эки-дир. Ужарлыгга баргаш, сен мөөң ырлаар, сыгыртыр, Миша? — деп айтырды.

— Сонуургаар болзуңза, оон-даа эки ырлап, сыгыртырын ораладжыр мен — деп эрим хайнып чорду.

—Хамык кыстардан чараш ыыаам ам кайда, Миша? Ачаң сугнуң аалында бе?—деп уруг айтыра-дыр.

Чүү деп харыы бээр чоор деп боданып чор мен. Сен-дир сен дээрге, эп чок, далаш, шынзыг эвес болгай. Таарыжыр харыы бээр-дир деп боданып чоруурум кадында, кыс база айтырды:

— Чүге сен ыыттавас, Миша: ырлаан чараш кыс кайда?

— Удавас көөр сен. Ол чараш кыс мында, бо тайгада, бар чыдар оруувус аксында — деп даап баштактандым.

— Орук аксында чүү ындыг кыс ол — деп Надежда база баштактанды.— Даг, сут ээзи боор ындыг, Миша?

— Ийе, ийе — деп баштактандым.— Ол кысты бир-ле хемчигештин суундан көөр сен.

— Ындыг болза, көөр мен — дээш, Надежда тыва кожамыктың сөзүн, мөөң чап-чаа-ла баштактаңганымга таарыштыр, ырлай каапты:

Сугла-кара сээң эжиң
Сугда чуйп олур-ла боор,
Эрге-кара сээң эжиң
Ээремде эштип тур боор...

Бир километр ажыг хире черни чортуп эрткениваас соонда, оруувус аксында элээн улуг доора хем көстүп келди.

— Бо чүү хемил, билир сен бе?— деп айтырдым.

— Хөлдүг-Хем-дир, Миша — деп бо ийин.

Хемниң ады мөөң дем ырлаан кожамымның сөөлгү одуругларының эге сөстеринге хөлчек аяннашкан кылдыр сагындырганындан Надеждага чугааладым:

— Хөй-ле кыстар аразында хөөнү чымчак ыыаам Хөлдүг-Хемден көстүп кээр боор, Идегел.

Энир чылын маңаа чораш, улуг саарыг көрүп алганын Надежда чугаалады. Борта эштип, чемненип алырын-даа сүмеледи.

— Ынчаалы, Идегел — дээш амырай бердим.— Чайын изигде ажыл кылган, аъттыг ырак чер чораш, туруп шагзыраан кижи сугга эштирге, могааны чидип, мырыңай аная аваар чоор.

— Ам сен куду бадар, эштир-ле. Оон соонда мен эштир. Оон соонда чемненир — дей-дир оң.

Сут кыдыынга, хөлегеге, аъттарывысты баглап кагдывыс. Шырыш эзимнерлиг, бедик дагларга хүрээлеткен бичии оймакты бедик хаан-ла келген, дал душтуң изиг хүнү чидиг хереллери-биле хайыра чоп чиртип тур.

Артынчаамдан арыкыл, саваң уштуп алгаш, чөрби шаа метр черде бажың ханаазы хире бедик хаардан ажа халып чыдар саарыгны көрүп кагдым. Дораан-на хевим уштуп каапкаш, саарыгның арыг, серинин суунга каш минута иштинде кактырып алдым. Дүрбүттүнүп турумда, Надежда, чассыг аарак кый дидир:

— Михаил кайда сен? Чүнү кылып турар? Сугда кысты мен көргеп-дир.

— Эштип тур мен, Идегел. Ол кыс сеңээ дөмей-дир бе?— деп, айтырдым.

— Дөмей, дөмей эвес — та ыаңдыг, сен бодуң көөр-ле, Миша —деп кый дидир.

— Бээр кел, Идегел. Беш минута болгаш кел — деп кыйгырдым.

Кеттинип алганымда, Надежда аржылын, сугта эштип кедер хевин тудуп алган маңнап келди. Уруг эжизин дээш, аттар чаныга кылаштап келгеш, хөлегеге олуруп алгаш, ыр сомалай бердим. Удаваанда Надежда база кый дидир:

— Миша, сут серинин, кончуг эки-дир.

— Эжин, Идегел. Сеңээ эки болза, амыраар мен—деп кагдым.

Ырга таарыжыр сөстер дилеп, карандажым ужун ызырып алган боданып ор мен. Надежда саадай хона берди. Ыржымы кончуг. Чүгле Хөлдүг-Хем шулураар. Кыйгырарымга, уруг харыылавады. Элээн болгаш, чаштына аарак, кедеп көргүлээримге, Надежда улуг дыттан даянып-

каш, үзүн, сырый кара чаъжын ийи чара өрүп алган, хажыызынче бирле чүве көрүп тур. Оон көргеп уунда, ырак эвесте, эзим шазында, ийи мыйгак оглу, олардан ыңайлады мыйгак боду, көстүп, шелээн оттап турлар. Бойдустуң чараш чурумалының аразында сүүр кулактарлыг, узун даманнарлыг бичии амыттаннарны, оларны чаптаан кысты көргеш, амыдыралдың чаражын магадап турдум. Оон уламындан Надеждага ынак сеткилим хайныгып келди. Уруг дая корнүп келирге, оон өөрээн арын-шырайы, чаашкыя соонда кылан дээрде тырткан челенээ дет, чараш, чырык болду.

— Михаил, беш минут болгаш, келир-ле. Мен хеп кедер. Бисте солун, чараш аалчылар бар, көөр-ле — деп, кый дээш, ажыттады берди. Мыйгак оолдары иезинден озалааш туруп алган, моюннарынга өгешишкен, чаптанчыы-даа аажок.

— Маша, бээр кел — деп, уруг аңар кый дээрге, чараш аңнар хойбазын дээш, чаныче оожум, кедеңгирлеп кылаштап келдим.

— Бо чараштарны көр, Миша. Бистиң аалчылар-дыр — деп, Надя кеттинин алган чугаалап тур.

— Бис оларның аалчылары бис, Надя — деп, өөрүп тур мен. Аңнар бичии ыңай чүгүрүшкеш, оттай бердилер.

— Бо чараш аңнар биске бир чүве күзээн-дир. Чүнү күзээн, сен билир?—деп, Надя баштактанды. Сөлган айтырыын боду-ла харыылап кагды:— Михаил биле Идегел өөнүктер аас-кежиктиг боор силер деп күзээн-дир.

— Ийе. Ындыг, аас-кежиктиг боор бис, Идегел — дээш, кыстө дидим көргүледим.

(Уланчылыг).

(Эгези № 282 «Шында»).

СПОРТ

ЧАА КАТОК

Улуг-Хем районуң Үрбүн сес чыл школазының башкылары болгаш өөреникчилери Улуг-Хемнин адыры—Акыржактың бир севинде эки шыварлыг чаа катокту аштап, дерип алганнар. Чаа катокту ажыткан хүн ол школаның башкылары биле өөреникчилериниң ийи командалары хоккейге маргышкан. Аңаа Үрбүн школазының өөреникчилери 4:3 санныг болуп, тиилелгени чедип алган. Ам үрбүн школачылары Баян-Колче аалдан барып, ында ортумак школаның өөреникчилери болгаш «Х Улуг хурал» колхозтуң аныяктары-биле маргылдаалар кылыр дээш белеткенип турар.

Улуг-Хем районуң Үрбүн сес чыл школазының башкылары болгаш өөреникчилери Улуг-Хемнин адыры—Акыржактың бир севинде эки шыварлыг чаа катокту аштап, дерип алганнар. Чаа катокту ажыткан хүн ол школаның башкылары биле өөреникчилериниң ийи командалары хоккейге маргылдашкан. Аңаа башкылар командазы тиилээн.

Эрткен дыштаныр хүнде «Найырал» совхозтуң аныяктарының чыынды командазы биле Үрбүн школазының өөреникчилер командазы хоккейге маргышкан. Аңаа Үрбүн школазының өөреникчилери 4:3 санныг болуп, тиилелгени чедип алган. Ам үрбүн школачылары Баян-Колче аалдан барып, ында ортумак школаның өөреникчилери болгаш «Х Улуг хурал» колхозтуң аныяктары-биле маргылдаалар кылыр дээш белеткенип турар.

СОЛУН УЖУРАЖЫЛГА

Тес-Хем районуң Берт-Даг суурунуң клубунга Самагалдайның болгаш «Тес-Хем» совхозтуң шыырак шыдыраачыларының команда төлөзы-биле ужуражылгазы болган. Маргылдаа эгелээринің мурнунда шыдыраа спортунуң ужур-дузалының дугайында лекция болган. Маргылдааны сонуургап көөр, лекция дыңнаар дээн кижилер клубка аажок хөй чыыган. Чон лекцияны сонуургап, хөй-хөй айтырыгларны салган.

Оон сөөлүнде, бо чылын Иваново хоорайның пединститудун доосказ, Самагалдай ортумак школазында ажылдап келген мастер, кандидат Иван Федорович Маходин чүве чугаалааш, школаларга шыдыраа секциязын организастаарының чугулазын демдеглеп, ам үеде Самагалдай школазында ындыг секцияда 50 кижи киржип турарын чугаалаан.

Дараазында ужуражылга эгелээн. Аңаа Берт-Даг ның шыдыраачылары эки белеткелдиин көргүскен. Ийи-ийи салыглыг, 4—4 кижилиг командаларның маргылдаазы хайым бооп доозулган. Ол маргылдаага эш Маходинниң чараш болгаш тывыныгыр ойнаанын көрүкчүлер дыка магадаан. Берт-даг ылар чаа чыл бетинде Самагалдайның шыдыраачыларынга аалдап чеде бээрин аазаан.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Кудукка ниити бөдүрээ

Ижер сут арыг, өң чок, чыдыг болгаш баларыг эвес болур ужурлуг. Аарыг-аржык болдурар, кадыкшылга хоралыг будумелдер болгаш микробтар аңаа турбас ужурлуг.

Оон ужурундан кудуктарны болгаш сут баштарын хирлендирбее болза чогуур.

Бир эвес кудуктар багай туткан мал кажаадарының азы арыгланыр черлериниң чанынга турар болза, сут хирлени берип болур. Кудук суун бөдүрээлер-биле база хирлендирип каап болур.

Бөдүрээлер үргүлчү-ле арыг-силиг турбас болгай. Оларны үргүлчү ажык каптар, ынчангаш аңаа бичии боктар, довурак-доозун чыглыр. Чамдыкта кайы-хамаан чок чоруктан суглуг бөдүрээни чер кырынга салырга, оон дүвүнге довурак чыпшынар, а олар-биле кады халдамырлыг аарыгларның микробтары болгаш кыжалар чуургалары саваже кирип болур.

Кандыг-бир бажыңга халдамырлыг аарыглыг, чижээ, кыжыктыг кижилер-даа турып болур. Чоокта чаа кыжыктап аараш, экирээн кижилер 2—3 айлар дургузунда дизентериядан аарттыр халдамырлыг микробтарны тарадып чоруур болгулаар. Ынчангаш ындыг бажыңдан эккелген бөдүрээ дизентерия микровунга борашкаш, халдавырлыг апарганы ховар эвес.

Кудуктарда бөдүрээлерни хирлендирбее диле, оларга ниитиниң бөдүрээзин баглаар херек. Сугну оон-биле ускаш, бажыңдан эккелген бөдүрээзинге кудуп алыр.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Чоон-Хемчик районуң «Большевик» колхозунуң Даштыг-Тей сүт-бараан фермазы районда мурнакчы фермаларның бирээзи. Оон кижилери чүгле ажыл-ишке кежээ-шалып, кымымак болурундан аңгыда, уран чүүлге база-ла ынак, ында талантылыг ыраажылар хөй. Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмү доктаамал ажылдап, талантылыг аныяктар кожазында «Чыраа-Бажы» совхозка болгаш районуң өске-даа суурларына, сүт-бараан фермаларына концерттерин көргүскен. Олар ам Барыын-Хемчикке концерт көргүзери-биле белеткенип турар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) саанчы, талантылыг ыраажы Куулар Анай, ийек тарыкчызы Ооржак Долзат, саанчы Монгуш Анай олардың ырлажып турары.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Кино

ДЕКАБРЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Малахов курган» 10, «Пароль херек чок» (1-ги, 2-ги серилалары) 12, 3, 6, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дайын болгаш тайбың» (3-кү серилазы) 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга диригчуруктар 10, «Федька» 12, «Күчүлүг соруктуглар» (1-ги, 2-ги серилалары) 2, 5.30, 9 шактарда.

«ВОСТОК»: «Өскерликчи чорук» 3, 6.40, «Алдын кыс» 4.50, 8.30 шактарда.

Редакцияның адреси: Кылыл. Щетинкин—Кравченко кудумчузу бажын № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амылыгал киллизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизинин 37-13, көдээ ажыл-агый киллизинин 21-47, улетпүр киллизинин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларының 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кылыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

Солун неделяда алды катап үнер

ТС—01380.